

אחדות

XXXIII. ÉVFOLYAM, 177. SZÁM • 2024. MÁJUS-JÚNIUS • 500 Ft
5784. SZIVÁN • סיון תשפ"ד • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

Hetedhét országra szóló lakodalmak:
a zsidó esküvők egykor és ma

**AKINEK
A BÁRHESZÜTÉS
KÜLDETÉS:**
*Idan Chabasov,
a chálá hercege*

Vallástagadóból rabbi: interjú Szabó Györggyel

KEDVES OLVASÓ!

Imádok esküvőre járni: részesévé válni a tapintható örömnél, gyönyörködni a fiatalokban, velük és értük táncolni és örülni... Szeretek találkozni rég nem látott barátokkal, rokonokkal, amikor kölcsönösen rácsodálkozunk, hogy mekkorát nőttek a gyerekek (és mennyien vannak...), hogy milyen jól néz ki a Manci néni és micsoda öröm, hogy a külföldi rokonok is időben megérkeztek.

Egy esküvő valódi csoda, szinte, mint a születés. Hiszen az is történik (csak kevesebb fájdalommal és több süteménnyel): egy új egység születik. A két félből egy egész lesz, egy új, közös élet boldogsága rezeg a levegőben.

Az esküvő nem „magánügy”, közös ünnep, közös öröm, ami akkor válik igazán valósággá, amikor megosztjuk, akár a násznép között vagyunk, akár a hüpe alatt állunk. A zsidóságban a menyasszony és a vőlegény megörvendeztetése nagyon fontos micva, amit a résztvevők komolyan is szoktak venni, így válik a lakodalom valóságos látványossággá, a magasba emelt széken-asztalon trónoló ifjú házassággal és megannyi mókás aprósággal, amivel a násznép emeli a hangulatot.

Persze egy esküvő sok stressz is az egész családnak, nem csoda, hogy a menyasszonyok és a vőlegények kissé sápatagok néha, mire a hüpe alá kerülnek... viszont épp ennek a stressznek a felszabadulását látjuk a táncterre berobbanó fiatalokban, akiket életükben először köszöntenek házaspárként a szeretteik.

Köszöntünk mi is minden friss és már nem annyira friss házast, akik mostanában kötötték össze az életüket, vagy erősítették meg szövetségüket!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:
www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg
elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

SMÚZ

- 2 Mi a jó az esküvőkben?
Steiner Zsófia főszerkesztő
- 4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 Aki minden slíáchra odafigyelt:
Kotlarsky rabbira emlékszünk

HOHMECOLÓ

- 8 Túl a pohártörésen
Chana Deutsch
- 11 Esküvői szezon Újbudán
Liebman Flóra
- 12 A házasságlevél, a legszebb okirat
A ketubák művészete
Chana Deutsch

JIDDISKAJT

- 14 Szíván huszadika:
esküdni vagy böjtölni?
Oberlander Báruch

KILE

- 17 A büszke „másodosztály”:
út a vallásellenességből
a rabbidiplomáig
Interjú Szabó Györggyel
Steiner Zsófia

JUDAPEST ANNO

- 20 „Mennyezet alá vezetve”
Esküvők a 19–20. századfordulós
Judapesten
Cseh Viktor

KILE

- 24 Bárheszt bárki süthet
Idan Chabasovval, az idei
Mega Challa Bake sztárjával
beszélgettünk
Steiner Zsófia
- 27 Az életet folytatni kell!
Izrael október hetediké után

MISPÓHE

- 29 A Báál Sém Tov nászajándéka
Dénes Anna
- 30 Sevá bráchtot: mi kerül a
lakodalmi asztalra hét napon át?
Dénes Anna

ÉCESZGÉBER

- 32 A zsidó esküvő dramaturgiája
Leah Kigel

BORÍTÓ

Mázl tov!

Fotó: Mor Seban, iStock

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

MŰVÉSZETI VEZETŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

5. oldal

Kotlarsky rabbira emlékszünk

„A Rebbe azt mondta egyszer: ha egy közösségben van ezer ember és 999-et már elértünk közülük, egyet azonban még nem..., akkor a küldetés még nincs teljesítve.”

8. oldal

Hetedhét országra szóló lakodalmak

„Nemcsak a magyar népmesékben tart hét napon át a lakodalom, hanem a zsidó hagyományok szerint is.”

24. oldal

Bárheszt bárki süthet

„A bárhesz él: megkel, kovászolódik, benne van az élet... és mi vagyunk. Mindannyiunknak különböző erősségeink vannak, és ha összefövünk, valami újat hozhatunk létre.”

A zsidó hitközségek összefogásával avattak mikvét Miskolcon

Május 28-án a rituális fürdő megnyitóján beszédet mondott a két miskolci rabbi: Braun Ávrahám, az EMIH és Markovics Zsolt, a Mazsihisz helyi rabbija. Emellett beszédet mondott Köves Slomó, az EMIH vezető rabbija, Grósz Andor, a Mazsihisz elnöke, valamint Deutsch Miklós, a Miskolci Zsidó Hitközség elnöke is.

A felszólalók egyöntetűen hangsúlyozták, hogy az új mikve nemcsak vallási szerepe miatt fontos, hanem amiatt a példaértékű és páratlan összefogás miatt is, ami a zsidó szervezetek között létrejött a közös cél érdekében. Hasonló együttműködésben remélhetőleg a nagy zsinagóga is megújulhat. Az eseményen felszólaltak Miskolc vezetői is: üdvözölték a zsidó szervezetek együttműködését és a mikve megnyitását.

Braun rabbi fél éve költözött Miskolcra családjával, hogy segítsék a közösség életét. Kívánjuk, hogy munkájuk járjon sikerrel és segítse elő a vidéki zsidóság életének felvirágzását.

Izrael számít Magyarországra

A hazánkban hivatalos látogatáson tartózkodó Jiszráel Katz, Izrael külügyminisztere június 17-én találkozott a három zsidó egyház képviselőivel, miután a Károly körúti Keren Or Chábád központba látogatott el az izraeli nagykövét társaságában. Itt találkozott a Magyarországon élő izraeli közösség néhány tagjával és annak vezetőjével, Raskin Smuel rabbival és Eisenberg Sálom rabbival.

Az EMIH képviselőjében Megyeri Jonatán rabbi kiemelte, hogy a magyarországi zsidó közösségek Európában példátlan biztonságban élnek, az Izrael által folytatott terrorellenes háború miatt pedig különleges felelősség minden diaszpórabeli közösségre, hogy a terrorpárti, hazug propagandát igyekezzenek ellensúlyozni.

A külügyminiszter válaszában elmondta, hogy nagy várakozással tekint ebben a témában is Magyarországra, hiszen hazánk 2024 második felében az Európai Unió soros elnöke lesz.

Csodával határos módon menekültek meg dnyiprói zsidók

Sokan megsérültek és többen meghaltak, amikor június elején az ukrajnai Dnyiproban orosz rakéta csapódott egy lakóházba. A rakéta lerombolt négy emeletet, majd befűródött egy zsidó család otthonának mennyezetébe. Csodával határos módon a több száz kilós robbanófej nem lépett működésbe, így sem az ott élő család, sem a szomszédban lakó lubavicsi küldöttek nem sérültek meg.

A támadást követő szombaton a környéken élő zsidók összegyűltek a Shmuel Kaminetzky rabbi által vezetett Menóra Központban, hogy elmondják a csodás megmenekülésekért mondott hágomel áldást.

AKI MINDEN sliáchra odafigyelt: Kotlarsky rabbira emlékszünk

Hosszú betegség után és mindössze négy nappal a 75. születésnapja előtt, újár hónap 27-én (2024. június 4.) elhunyt Moshe Yehuda Kotlarsky rabbi, a Merkos L'Inyonei Chinuch, a Chábád-Lubavics mozgalom oktatási szárnyának meghatározó jelentőségű, energetikus vezetője.

Kotlarsky rabbinak óriási szerepe volt a Chábád nemzetközi hatásának növelésében. Karizmatikus személyisége és jó kapcsolatteremtő képessége révén munkával töltött évtizedei során emberek tízezreihez került közel. A Chábád képviselőjeként rengeteget utazott, és nemcsak nagy tudású rabbiként, hanem tehetséges adománygyűjtőként is megállta a helyét.

Kotlarsky rabbi kiemelkedő szerepet vállalt a Rebbe küldötteinek évente megrendezett nemzetközi konferenciáján, a *Kinus Hashluchim*on. Biztos kézzel vezényelte a tervezők, szervezők, rendezők, önkéntesek és résztvevők hadait, és személye biztosítékot jelentett arra, hogy az évről évre egyre hatalmasabbra duzzadó esemény mindig tökéletes legyen. Az évek során az áldott emlékü lubavicsi Rebbe, Menachem Mendel Schneerson rabbi küldötteinek száma világszerte összesen több mint száz országban majdnem elérte a hatezret, és a *Kinus Hashluchim* ennek megfelelően duzzadt egyre nagyobbra és nagyobbra. Legutóbbi, 2023-as záróbankettje New York City legnagyobb vacsoráját tudhatta magáénak. A több mint 6500 küldöttet és más vendéget ugyanúgy szépen terített asztaloknál ültették le, mint a korábbi, kisebb estélyek alkalmával. Ezek a bankettek évek óta Kotlarsky rabbi töltötte be a konferanszié szerepét, és ő volt az, aki az estélyek egyik legmeghatóbb részét, a küldöttek országonként és név szerint való felvonultatását vezette.

Bár a rabbi igazán otthonosan mozgott a reflektorfényben, fáradhatatlanul dolgozott a színpalak mögött is. Akár a közösségben felmerülő problémákról, akár személyes kihívásokról volt szó, a Chábád küldöttei tudták, hogy Kotlarsky rabbinál mindig meghallgatásra és támogatásra találnak. Mélységesen elkötelezett volt a Chábád minden projektje iránt, a legkisebttől a legnagyobb volumenű eseményekig és programokig. Utazásai során rendszeresen látogatta a legtávolabbi és legeldugottabb helyeken élő küldötteket és családjaikat, és soha nem felejtett el csokoládéval kedveskedni a küldött-családokban élő gyerekeknek. E tetteivel a következő nemzedék küldöt-

teinek szívét is megnyerte és már jó előre kivívta a tiszteletüket.

Moshe Yehuda Kotlarsky rabbi 1949. május 29-én (sziván 1.) született Brooklynban rabbi Tzvi Yosef és felesége, Golda Kotlarsky gyermekeként. Édesanyja amerikai születésű volt, apja viszont lengyelországi holokauszt túlélőként érkezett az Újvilágba, hogy szinte minden családtagja elvesztése után új életet kezdjen. Tzvi Yosef Kotlarsky rabbi a Cháchmé Lublin, majd a Tomché Tmimim-Lubavitch jesivában tanult Varsóban, illetve Otwockban. A nácik elől a japán diplomata, Chuine Sugihara által kiadott vízummal sikerült Sanghajba menekülnie, és onnan emigrált az Egyesült Államokba.

A REBBE SZAVA

Moshe Yehuda Kotlarsky rabbi Crown Heightsben nőtt fel, és először ott, majd Montrealban járt jesivába. Már fiatal jesivatanulóként is lelkesedéssel vett részt a Rebbe által indított micvakampányokban. Egyszer sikerült meggyőznie a neves jiddis nyelvű humoristát, Shimon Dzigant, hogy tegyen tfilint. A színész annyira meghatódott, hogy elkésett az előadásáról. Amikor végre befutott a színpadra, elnézést kért a közönségtől, mondván, hogy nem tudta visszautasítani a fiatal lubavicsi jesi-

ban, a Beth Rivkah-ban. Otthona nyitva állt minden zsidó előtt, akár honnan is jöttek.

Kotlarsky rabbi számos útja során találkozott közösségi vezetőkkel és a helyi zsidó közösségek tagjaival. Voltak helyek, ahova úgy érkezett, hogy nem is tudta pontosan, a Rebbe miért küldte oda. Mindig alaposan kikérdezte és meghallgatta a helyieket – vezetőket és a közösség egyszerű tagjait egyaránt –, és érdeklődött a szükségleteik felől: van-e megfelelő zsidó oktatás, működő mikve (rituá-

KOTLARSKY RABBI (JOBBRA KÖZÉPEN) EGY MAGYARORSZÁGI LÁTOGATÁSA ALKALMÁVAL KÖVES, RASKIN ÉS FAIGEN RABBIKKAL

vatanuló kérését, hogy tegye fel a tfilint és annyira meghatóta az élmény, hogy elfolyt a sminkje...

Kotlarsky rabbi az 1970-es évek elején vette feleségül Rivka Kazent. Mint oly sok más fiatal lubavicsi pár, ők is elmentek a Rebbéhez, és kifejezték vágyukat, hogy a Föld egy távoli pontján lehessenek a Rebbe küldöttei. Hamar kiderült azonban, hogy Kotlarsky rabbi nem a világ egy eldugott sarkában, hanem a Chábád oktatási szárnyában, a Merkos L'Inyonei Chinuchban teljesíti majd valódi küldetését. A rabbi évtizedeken át szinte folyamatosan úton volt, bejárta az Egyesült Államokat és Dél-Amerikát, majd Európa, a Távol-Kelet és olyan egzotikus helyek következtek, mint a Himalája. Rivka rebecen mindenben támogatta férjét és annak munkáját, ellátta az egyre növekvő családot, aktív volt a Rebbe micvakampányaiban és lányokat tanított a Chábád mintaiskolájá-

lis fürdő), kóser élelmiszer stb. A rabbi, miután felmérte a terepet, javaslatokat tett arra, hogy mivel tudnák fejleszteni a helyi zsidó életet, és feljegyezte azt is, ha a közösség igényt tartott egy lubavicsi sáliáchra, vagyis küldöltre. Amikor elkészült, mindenről részletes jelentést írt a Rebbének.

A következő történet 1984 januárjában játszódott:

Kotlarsky rabbi telefonhívást kapott Chaim Mordechai Aizik Hodakov rabbitól, a Rebbe „vezérkari főnökétől”: „A Rebbe kívánságára azonnal Curacaóba kell utaznia” – hangzott az utasítás. Ahogy a rabbi egy barátjával együtt megérkezett a karib-tengeri szigetre, taxit fogott és a zsinagógába hajtatott. A taxis azonban a híres Mikveh Israel zsinagóga helyett egy másik, jóval kisebb zsinagógába vitte utasait. Az épületből éppen akkor lépett ki egy férfi. Oda-

léptek hozzá, és a rabbi megszólította: „A lubavicsi Rebbe küldött minket”. A férfi, Chaim Groisman majdnem elájult a szavai hallatán. Kiderült, hogy a férfi fiát, Elit sorozatos támadások érik a helyi, protestáns iskolában, amiért nem vesz részt a vallási eseményeken. A helyzet annyira elfajult, hogy a sokszor kénytelenek voltak otthon tartani fiút, minek hatására egyre-másra érkeztek a figyelmeztető levelek az iskolából, felhívva a szülők figyelmét gyermekük tankötelességére. Nem tudták, mitévők legyenek.

Chaim Groisman két nappal korábban álmot látott. Álmában megjelent előtte néhai nagyanyja, és azt mondta neki, hogy akárhányszor csak bajba kerül, mindig a lubavicsi Rebbéhez kell fordulnia tanácsért. Groisman korábban még csak nem is hallott a lubavicsi Rebbéről, másnap pedig már a küldöttei is felkeresték. Kotlarsky rabbi meghívására a fiú végül New Yorkban töltötte a nyarat, majd a lubavicsi jesivában folytatta a tanulmányait. Groisman később levélben köszönte meg a Rebbének, hogy elküldte hozzá a küldötteit, és gondoskodott „egy kis curacaói zsidóról”. A Rebbe válaszában így fogalmazott: „Nincs olyan, hogy »kicsi zsidó« és egy zsidónak soha nem szabad alábe-

csülnie a benne rejlő hatalmas potenciált”. Kotlarsky rabbi élete végéig gyakorta idézte a Rebbe szavait.

A rabbinak nagy szerepe volt abban, hogy jesivatanulók egyre nagyobb számban látogatnak el különféle közösségekbe rövidebb időszakokra: nyárra vagy ünnepekre, hogy támogassák és fellendítsék a zsidó életet. Különböző intézmények alapítója és elnöke volt, és úttörő szerepet játszott a Chábád különböző ifjúsági és egyéb szervezeteinek (CTeen, CKids, Chabad Young Professionals és Chabad on Call) létrehozásában és beindításában. Még néhány hónappal ezelőtt is ő vezette a küldöttek gyűlésének nagyszabású gálaestjét, és mint mindig, felhívta a figyelmet arra, hogy még nem jött el a pihenés ideje: „Tudjuk, hogy még nagy munka áll előttünk. A Rebbe azt mondta egyszer: ha egy közösségben van ezer ember és 999-et már elértünk közülük, egyet azonban még nem..., akkor a küldetés még nincs teljesítve.”

Felesége, Rivka mellett gyermekei, unokái és dédunokái, valamint az egész lubavicsi közösség gyászolja.

Emléke legyen áldott!

Készült a chabad.org írása nyomán

Glitsenstein Cháim Saul rabbinak, a Nagy Fuvaros utcai zsinagóga vezetőjének megemlékezése

Kotlarsky rabbi a dédnagybátyám volt, a nagymamám testvérének a férje. Fiatal koromban többször töltöttem náluk az őszi nagyünnepeket, amikor New Yorkba látogattam. Nagyon különleges ember volt. Egyrészt ő felelt az egész sliách hálózatért, minden egyes Chábád-központ figyelemmel követett a világon, és minden sliáchot, hogy mire van szüksége, miben kell nekik segíteni. Nem hiszem, hogy volt olyan ember, aki több pénzt gyűjtött volna össze zsidó célokra, mint ő.

Másrésztől mindenki felé nyitott volt. Az otthonuk nem volt fényűző, viszont mindig nyitva állt mindenki előtt. Szukotkor egy hatalmas, talán 100 fős szukkát állítottak föl, ahova bárki mehetett enni. A böcherek is tudták, hogy ha éhesek, ott mindig kapnak enni. Rengegféle és nagyon finom étel volt elérhető. Egy barátom például egyszer fiatalkorában, amikor New Yorkban töltötte az ünnepeket egy társával, azon kapta magát, hogy elaludtak és lemaradtak minden kidusról, mindenhol befejezték az étkezést és lefeküdtek. Elmentek Kotlarsky rabbiékhöz, aki azonnal gondoskodott róla, hogy mindent kapjanak, bárheszt, bort, előételt, főételt, desszertet, és ott ült velük, két fiatal jesivatanulóval, akiket nem ismert és beszélgetett velük, míg be nem fejezték az étkezést és meg nem bizonyosodott róla, hogy mindent megkaptak.

Bárki bekopoghatott hozzájuk, akinek segítségére volt szüksége, vagy a nap bármelyik percében hívhatták őket. Olyan volt, mint egy családtag.

Egy slucha mesélte a napokban, hogy amikor a fiának bár micvája volt, Kotlarsky rabbinak is küldtek meghívót, mivel annyit segített nekik. Nem gondolták, hogy el

is fog menni, inkább udvarias gesztusnak szánták, hogy kifejezzék a tiszteletüket. Legnagyobb meglepetésükre a rabbi nem csak hogy elutazott hozzájuk a bár micvóra, de olyan dolgokat vitt ajándékba, amit a küldetésük helyén a gyerekek nélkülöztek: fagyaltot és csokoládét.

2022-ben az egész családommal ellátogattunk New Yorkba, és végül sok variálás után náluk szálltunk meg. Kotlarsky rabbi akkor már nagyon beteg volt, ezért igyekeztünk a lehető legkevesebbet zavarni, a gyerekekre is rászóltunk, hogy legyenek csöndben. De ő magához hívott és megkérdezte, miért vagyunk ilyen csöndesek, miért nem ülünk oda hozzá, kérte, meséljek, mi újság van Budapesten. Minden sliáchot ismert és név szerint kérdezte végig, kivel mi van. A látogatásunk alatt többször elmentünk házon kívülre enni, hogy ne okozzunk nekik gondot, de a felesége is biztatott minket, hogy együnk velük, direkt nekünk főzött, üljünk le hozzájuk.

A rabbi híres volt arról, hogy minden sliáchot figyelemmel kísért. Egy barátom, aki Kínában él és szintén jó viszonyban volt vele, egy alkalommal képeket küldött neki egy programjukról, amin a felesége nem tudott részt venni, mert elesett és kórházba került. Kotlarsky rabbi rögtön észrevette a képeken a feleség hiányát, kérdezősködött, hogy mi van vele. Biztosította róla a barátomat, hogy másnap elmegy a Rebbe sírjához és imádkozik a felesége fölépüléséért.

Ilyen ember volt, hatalmas felelőssége és befolyása volt, az összes sliáchért felelt, de közben mindenki felé nyitott volt. Nemcsak azokkal törődött, akik fontos pozíciót töltöttek be, hanem mindenkivel még az éhen maradt jesi-va böcherekkel is.

„Nincs férfi nő nélkül, sem asszony férj nélkül, egyikük sem lehet Isten nélkül.”

(Midrás, Brésit rábá 8:9.)

Egy esküvő mindig öröm: két lélek összekapcsolódását és egy új zsidó család születését ünnepli a két család és a barátok. A lubavicsi Rebbe azt tanította, hogy az igazi szerelem egész életünkben erősödő érzelem, amit a közös élet apró-cseprő hétköznapi eseményei táplálnak, az osztozás, a törődés és az egymás tisztelete. Az igazi szerelem a közös otthon, a közös élet fölépítése, az otthon megteremtése.

Nem csoda, hogy milyen nagy örömmel készült a közösség „az év esküvőjére”, Köves Mushky és Yakov Blesofsky lakodalmára. Köves Slomó rabbi és Dvora rebecen legidősebb lánya jól ismert az óbudai közösségben és az AlefKids ifjúsági szervezetben egyaránt, így különösen népes násznép gyűlt össze, hogy megörvendeztesse a fiatalokat.

Az esemény sok kérdést vetett föl azokban, akik kevésbé ismerik a vallási szokásokat: hogy is zajlik az esküvő, mit kell viselni, mi fog történni, egyáltalán: mit gondol a zsidóság az esküvőről és a házasságról? Mindezeknek a megválaszolására egy ismeretterjesztő füzetet jelentettek meg. Ehhez kapcsolódunk mi is összeállításunkkal.

TÚL A POHÁRTÖRÉSEN

CHANA DEUTSCH írása

A zsidó esküvő, a chátuná (magyarországi kiejtéssel chászene) közismert elemei közé tartozik az esküvői sátor, a chupá (magyarországi kiejtéssel hüpe) vagy a ketubá, vagyis a házasságlevél. Az alábbiakban a zsidó esküvők érdekes és talán kevésbé közismert elemeit villantjuk fel.

Együtt vagy külön?

A zsidó házasságkötés egészen a késő középkorig két, egymástól időben elkülönülő ceremóniából állt. Az első volt az eljegyzés, az éruszin, és később következett az esküvő, a niszuin. Az eljegyzés nyomán a lány ugyan még az apja házában maradt, jogi szempontból már férjzettnek számított, és ha végül máshoz akart férjhez menni, akkor a zsidó törvényeknek megfelelően el kellett válnia. A második szakasz, az esküvő azt jelentette, hogy a lányt díszes felvonulás kíséretében az atyai házból a jegyes otthonába kísérték, ahol a jogilag már létező köteleket az új pár elhálta.

Míg kezdetben az eljegyzés volt a kettő közül a hangsúlyosabb esemény, az időben előrefelé haladva az esküvő lett a fontosabb elem. A további fejlődés nyomán a két szertartást összevonták, és mindkettőre az esküvői sátor alatt kerül sor. Ez sok fejfájástól menti meg a párokat, mert nem hagy heteket vagy hónapokat arra, hogy meggondolják magukat a fiatalok, és úgy legyenek elvált emberek, hogy a gyakorlatban soha nem voltak összeházasodva. Ezzel együtt manapság is tartanak eljegyzést, ám ez nem egy hivatalos jogi aktus, csupán szép szokás. Egyes közösségekben, mint például a Chábádban, igyekeznek minél hamarabb megrendezni az esküvőt az eljegyzést követően, máshol akár egy egész évet is várnak.

Egy feleség? Több feleség?

A Tóra ugyan engedélyezi a többnejűséget, és erre látunk is példát a *Tánáchban*, a zsidó Bibliában, az idők során az askenázi zsidók mégis egyre jellemzőbben monogám házasságban éltek. Végül a X. században Rábénu Gersom ezer évre érvényes, a poligámiát tiltó rendeletet hozott. Bár az ezer év már letelt, askenázi zsidók számára továbbra sem megengedett a többnejűség. A szfárádi közösségekben sosem volt érvényben ilyen tilalom, de Izraelben tilos a többnejűség (kivéve azokat az eseteket, amikor valaki eleve több feleséggel érkezik az országra).

Heteken át tartó lakodalom

Nemcsak a magyar népmesékben tart hét napon át a lakodalom, hanem a zsidó hagyományok szerint is, amennyiben egyik vagy mindkét félnek az első házasságáról van szó. A jemeni zsidók tradíciója szerint azonban nem egy, hanem egyenesen hat héten át tartanak az ünnepek és a lakomák, és e hat hét minden szombatjához különleges szokások, rituálék és vendégek tartoznak.

Ünneplés a mikvében

A zsidó törvények értelmében a menyasszonynak hét tiszta napot kell számolnia a havi ciklusa végeztével, és a hetedik napon, az esküvő előtt meg kell merülnie a mikvében, vagyis a rituális fürdőben. Így válik megengedetté újdonsült férje számára. Az esküvőt megelőző merülés sok közösségben ugyanúgy magánügy, mint a házasság további szakaszában, azonban vannak olyan szfárádi közösségek, akik hatalmas ünnepeket rendeznek ez alkalommal. A menyasszonyt a kiterjedt család nőtagjai kísérik saját részéről és a vőlegény részéről is, és a merülés után áldásokkal és jókívánásokkal halmozzák el őt. Az ilyen alkalmakkor természetesen nem maradhatnak el a különleges, erre az alkalomra készített finomságok, a zene és a tánc.

Henna

Bár a részletek különbözőek lehetnek, sok arab országból származó zsidó közösségben ismert a henna szertartás, melynek keretében a menyasszony és mások (közösségenként eltér, hogy kik) hennával festik meg a kezüket. A henna fa leveléből készült tinta narancsszínű nyomot hagy a bőrön, ami akár napokig is látható marad. A hennát sokszor a mikvében való megmerülés után alkalmazzák. A henna héber neve: *chiná* – חנה, és akárcsak a pontosan ugyanúgy írt Cháná név, ez a szó is a három különleges női *micva* (parancsolat) akronímája: *ח* – *chálá* (a meggyűrt tésztából leválasztott kis darab tészta, tágabb értelemben a kóserség), *נ* – *nidá* (a házasság tisztasága) és *ו* – *hádlákát nérot* (szombati és ünnepi gyertyagyújtás).

A távolság megerősíti a kapcsolatot

Askenáz közösségekben szokás, hogy az esküvőt megelőző egy hétben a házasulandó felek nem találkoznak egymással. Először a *bedeken* szertartása, a menyasszony arcának fátyollal való eltakarása alkalmával találkoznak egy hét elmúltával.

Akárcsak jom kipur

Bölcsseink azt mondják, hogy az esküvő napja olyan a menyasszony és a vőlegény számára, mint a zsidó naptár legszentebb napja, a jom kipur, magyarul engesztelőnap, mert ezen a napon minden bűnük megbocsátást nyer és tiszta lappal indulnak közös életükben. A pár mindkét tagja böjtöl ezen a napon, és elmondják a jom kipuri *Viduj* bűnvallomást is. A böjtöt az esküvői szertartást követően a *chéder jichudban* (ld. a következő pontot) törik meg.

Mohár

Ahogy Eliezer, Ávrám szolgálja drága ajándékokat adott Lávánnak, Rivka (Rebeka) apjának és ahogy Jáákov kétszer hét évet szolgált Ráchelért, úgy a mai napig szerepel a házassági szerződésben az a részlet, hogy milyen pénzbeli ajándékot ad a vőlegény a menyasszonynak. Tulajdonképpen ez a ketuba, a házassági szerződés lényege. A ketuba ugyanis nem romantikus, hanem jogi dokumentum, mely gyakorlatilag a feleség jogainak védelmét szolgálja. A házasság során a házasságlevélben ígért pénz mintegy adósságként marad meg a feleség felé, melyet a férj halála vagy válás esetén kap meg. Így pénzbeli ajándék helyett inkább biztosítékot jelentett a menyasszony számára, ráadásul lehetővé tette a szegény férfiaknak, hogy úgy házasodjanak, hogy nem kell azonnal pénzt kiadniuk.

Chéder jichud

A zsidó szokások szerint olyan férfi és nő, akik nem közeli rokonok vagy nem házasársak, nem lehet kettesben, mások társasága nélkül zárt helyen.

A Misna szerint egy nőt háromféle módon lehet elvenni: pénzzel, okirattal és intim kapcsolat révén. A pénzt az esküvői sátor alatt átadott gyűrű, az iratot a ketuba képviseli, a házaseletet pedig a *chéder jichud* szimbolizálja, amikor az újdonsült pár életében először lehet zárt helyen egyedül. Éppen ezért tanúk is járnak hozzá – legalábbis ahhoz, hogy a pár valóban bement a szobába és magára csukta az ajtót. Szokás, hogy az esküvő napján megtartott böjtöt itt törik meg (ezért készítének ebbe a szobába ételt-italt is a friss házasoknak), valamint az is, hogy az új házasok ajándékkal kedveskednek itt egymásnak.

Ezüstkanál

Egyes közösségekben, például a Chábádban is, szokás a *chéder jichud* elé ezüstkanalat tenni. A szobába lépve a pár átlép a kanál fölött, és úgy vélik, hogy ez jel arra, hogy jó megélhetésük legyen.

Hászid értekezés

A Chábád közösségekben szokás, hogy a *kábalát pánim*, a vendégek fogadása idején (az esküvői szertartás előtt) a vőlegény elmond egy *máámárt*, egy hászid értekezést férfi és nő misztikus egyesüléséről az esküvő alkalmával.

Gyertyák

Ősi zsidó szokás szerint a vőlegényt és a menyasszonyt szülei (helyenként nagyszülei is) kísérik a chüpe alá.

Az arámi szóval *sosvininnek* nevezett kísérők gyakran meggyújtott gyertyát tartanak a kezükben. A grúz közösségekben szokás, hogy a gyertyákat a szertartás egy bizonyos pontján veknibe szúrják és úgy emelik őket a magasba.

A szabad ég alatt

Vannak közösségek, ahol a zsinagógában vagy rendezvényteremben tartják az esküvőt. A hagyományos askenázi esküvőkön azonban a szabad ég alatt állítják fel az esküvői baldachint, kifejezve azt a kívánságot, hogy az új pár megkapja azt az áldást, melyet az Örökkévaló

Ávrám ósapának adott: „És megsokasítom a magzatod, mint az ég csillagait és a tengerpart homokját”.

Gyűrű

Az esküvői baldachin alatt a vőlegény gyűrűt húz a menyasszony mutatójára. A gyűrűnek teljesen simának kell lennie és tanúknak kell igazolnia azt, hogy valóban a vőlegényé, van értéke és azt is, hogy megtörtént a gyűrű megfelelő átadása. Jemenben gyűrű helyett pénzt adtak a vőlegénynek a menyasszonynak.

Töltött galambok

A jeruzsálemi zsidók szokása, hogy két töltött galambot szolgálnak fel a menyasszonynak és a vőlegénynek az első közös étkezésükre. Ez azt a vágyat fejezi ki, hogy otthozuk a szeretet alapján álljon. A Salamon király által írt *Énekek énekében* a galamb a szeretet és a hűség szimbóluma.

Dobolás

A régi jeruzsálemi askenázi zsidók között szokásban volt, hogy az esküvőkön egy énekes és egy dobos (jiddisül *pojker*) nyújtotta a zenét. E hagyomány a XIX. századból származik és azon talmudi tanításon alapul, hogy a Szentély pusztulása után nem illendő zenét hallgatni.

Micva-tánc

Hászid közösségekben szokás, hogy családtagok és a közösség megbecsült tagjai „táncolnak a menyasszonnyal”: a menyasszony fogja egy hosszú szalag egyik végét, a férfiak a másikat, és így táncolnak. Az egyetlen, aki valóban táncol a menyasszonnyal, a vőlegény. A lubavicsi Rebbe ellenezte e szokást, ezért Chábád közösségekben nem követik.

A legrégebbi ismert házasságlevél

A ma ismert legrégebbi, a polgári időszámítás szerinti második századból származó zsidó házassági szerződésre a huszadik század elején találtak rá. Az okirat az egyiptomi Elefantiné szigetén élő zsidó közösségből származik, és azzal kezdődik, hogy a vőlegény, bizonyos Ász-Hor bejelenti nősülési szándékát Mibtachija, a menyasszony apjának: „Azért jöttem a te házádba, hogy feleségül add hozzám leányodat, Mibtachiját. A mai naptól fogva mindörökké ő az én feleségem és én vagyok az ő férje”. Az eljegyzés bejelentése után a házassági szerződés részletei következnek: Ász-Hor öt sékelt fizetett Machszejának, az apának, a perzsa mérték szerint, ami mellé Ász-Hor további 65 és fél sékel ajándékot is adott, ami a szakértők szerint azt jelenti, hogy a menyasszonyért adott pénz csupán névleges összeg volt.

A szerződés értelmében a feleségnek a férjével megegyező jogai voltak. Saját tulajdona volt, mely fölött kedve szerint rendelkezhetett. Mindkettőjüknek joga volt a váláshoz is, és ehhez az asszonynak semmi mást nem kellett tennie, mint hogy megjelenjen a közösség vallási bírósága előtt és kijelentse, hogy már nem szereti Ász-Hort.

FOTÓ: DEMECS ZSOLT

Esküvői szezon ÚJBUDÁN

LIEBMAN FLÓRA írása

Egy zsidó esküvő mindig különleges esemény: a hüpe alatt egy lélek két darabja egyesül és megszületik egy új család. Néha azonban erre a pillanatra egy kicsit várni kell. Így történt ez Endrődi Péterrel és Pannival, akik a Bocskai úti zsinagóga oszlopos tagjai.

FOTÓK: DEMECS ZSOLT

„Akkor ismerkedtem meg velük, amikor néhány éve az ünnepek előtt meglátogattam a környéken élő zsidó családokat. Nagyon gyorsan összebarátkoztunk, és amikor újra nyitottuk a zsinagógát, állandó tagjaivá váltak” – meséli Stell rabbi, a zsinagóga vezetője.

Endrődiék több mint 50 éve házасok voltak, de nem volt zsidó esküvőjük. Amikor ez a téma fölmerült, Stell rabbi arra biztatta őket, hogy tegyék meg ezt a lépést, és legyen övék az újra nyitás utáni első esküvő. Így is lett, és két héttel ezelőtt egy megható ünnepség keretében a hüpe alá álltak barátaik, rokonaik, a közösségük és nem utolsó sorban a fiuk és az unokáik jelenlétében. „A zsidó lélek két darabja a hüpe alatt egyesül újra és válik teljessé. Péter és Panni sok évtizednyi házasság után végül ezt a lelki egyesülést és átélhették. Nagyon megható pillanat volt számukra és számunkra is.”

Ezzel azonban nem ért véget az esküvői szezon a Bocskai úton! „Amikor újra nyitottuk a zsinagógát, az első minyenünk sávuotkor volt, a Tóraadás ünnepén. Ennek a minyennek volt az egyik tagja Gellért István, akit korábban ismertem ugyan, de nem tudtam a történetét” – mesél tovább Stell rabbi. – „Amikor felhívtuk a Tórához, megkérdeztem, hogy csinált-e már ilyet korábban. Azt felelte, hogy igen, egyszer, a bár micvóján, ugyanebben a zsinagógában, 1958-ban.” Él lehet képzelni, mennyire meglepődött a rabbi ennek hallatán. A háború után még rövid ideig működő zsinagógában talán az egyik utolsó bár micva fiú lehetett István, és íme, hat évtizeddel később újra itt hívták föl a Tórához az újjáéledő zsinagóga első tóraolvasásán. István és felesége szintén sok-sok éve voltak házасok, de zsidó esküvőjük nekik sem volt. Az esküvőről beszélve az is fölmerült, milyen szép lenne, ha ugyanebben a zsinagógában állnának hüpe alá. Júniusban erre is sor került egy gyönyörű ünnepség keretében. A történet azonban itt nem ér véget. Kiderült ugyanis, hogy a házaspár negyvenes éveiben járó fiának, Andrásnak soha nem volt bár micvája. Ezt gyorsan orvosolni kellett, András ott az esküvőn életében először fölvette a tfilint. Ezzel az élet tényleg teljes kört írt le: abban a zsinagógában, ahova István gyerekként járt, ahol bár micvó lett, ahova visszatért felnőttként, ahol a hüpe alá állt – a fia ott lett bár micvó.

„Az emberek sokszor azt mondják, hogy nem kaptak zsidó neveltetést, számukra már késő a zsidósággal foglalkozni. Ez a két történet gyönyörűen példázza, hogy soha nem késő, a zsidó lélek mindig hazatalál.”

A HÁZASSÁGLEVÉL, A LEGSZEBB OKIRAT

A KETUBÁK MŰVÉSZETE

CHANA DEUTSCH írása

„Három úton lehet elvenni egy nőt [feleségül]... pénzzel [ez a gyűrtű], okirattal és elhálással.”
(Misna, Kidusin 1:1.)

FOTÓ: LUKÁCS GÁBOR

Mi is az a házasságlevél?

A ketuba – héberül כתובה – egy előre meghatározott szövegű házassági szerződés, melyet a zsidó jog szerint a vőlegény köteles átadni a menyasszonynak az esküvőjük alkalmával. A ketuba célja elsősorban az asszony védelme azáltal, hogy rögzíti, milyen pénzbeli kötelezettségei vannak felé a férjnek válás esetén. Emellett megerősíti a nő olyan hagyományos házastársi jogait is, mint az étel, a ruha, a nemi élet és a lakhatás.

Nem tudjuk, hogy a ketuba mikor vált az esküvő egyik központi elemévé. Az bizonyos, hogy nem tórai eredetű, hanem a talmudi időszakból származik, tehát rabbinikus eredetű hagyomány. Mint ilyen azonban kötelező érvényű, és minden egyes zsidó házaspárnak rendelkeznie kell vele, földrajzi helytől és társadalmi státusztól függetlenül. A ketuba a házasság szempontjából annyira alapvető és meghatározó elem, hogy egy férfi és egy nő nem élhet egy fedél alatt ketuba nélkül, vagyis, ha elveszik vagy megsemmisül, azonnal pótolni kell.

A hagyomány által rögzített szöveg arámi nyelvű – erre azért volt szükség, hogy mindenki számára érthető legyen abban a korszakban, amikor az arámi volt a mindenki által használt nyelv. Fontos volt ugyanis, hogy mindenki értse, milyen kötelezettségekkel megy bele a házasságba. Éppen ezért a ketuba nem tartalmaz romantikus elemeket és az örök szerelem ígérését. Tisztán jogi szövege meglepő lehet sokak számára, ám abban a korban, amikor íródott, forradalminak számított a nő jogainak védelme terén.

Okiratból műremek

A hagyományos szöveget közvetlenül az esküvő előtt írja alá két tanú, miután kitöltötték a szükséges adatokat, vagyis beleírták a vőlegény és a menyasszony héber nevét, a pontos héber dátumot és a helyszínt. Az esküvői szertartás keretein belül hangosan felolvassák először arámiul, majd sokszor a helyi közösség nyelvén is, hogy a megjelentek bizonyosan értsék, miről van szó. A ketubát a vőlegény az esküvői sátor alatt adja át a menyasszonynak, eleget téve a fent idézett misnának, mely szerint egy nő feleségül vételének egyik módja a házasságlevél átadása.

Mivel a ketubát nyilvánosan felolvassák az esküvőn, és sok helyen bekeretezve a falra akasztják, kialakult a ketubák díszítésének, művészi kialakításának szokása. Míg a szö-

veg maga kötött, a díszítésnek csak a megbízott művész fantáziája – és természetesen a megrendelő pénztárcája – szabhat határt.

Közbevetés a művészetekről

Az ember természetétől fogva szívesen díszíti és teszi szebbé a környezetét, használati tárgyait, otthonát – bármit, ami körülveszi a mindennapjaiban. Ezt írja azonban a Tóra:

Ne csinálj magadnak faragott képet, sem bármely alakját annak, mi az égben van, fenn, és ami a földön van, alant, és ami a vízben van, a föld alatt. (2Mózes 20:4.)

Mindenki tudja azonban, hogy a tilalom ellenére létezik zsidó művészet, az első zsidó művész pedig nem volt más, mint éppen Mózes távoli rokona, Mirjám prófétanő (Mózes nővére) dédunokája, Becálél ben Uri, akit ráadásul maga az Örökkévaló nevezett ki, hogy művészi képességeinek felhasználásával elkészítse a pusztai Szentélyt és annak kellékeit, többek közt a faragott díszű frigidádát. Bölcsseink azt mondják, hogy a Becálél beszélő név, magában hordozza azt, hogy Isten áldását adta a művészi tevékenységre, a név jelentése ugyanis: *becél-Él*, vagyis: Isten árnyékában.

A Talmudban (Sábát 133b.) olvashatjuk:

Készítetek egy gyönyörű sátrat a tiszteletére, gyönyörű lulávot, gyönyörű sófárt, gyönyörű ciceszt és gyönyörű tóratekeresztet, és írjátok azt finom tintával és finom nádtollal, tehetséges írnok írja és burkoljátok be gyönyörű selymekbe.

Más szavakkal: a micvák szebbé tétele nemcsak az által lehetséges, hogy szigorúbban tartjuk be azokat, hanem úgy is, hogy szebbé tesszük azokat, például kidíszítjük a micvákhöz szükséges tárgyakat vagy drágább, szebb anyagokból készítjük el azokat. Ha ilyen tárgyakkal teljesítjük a parancsolatokat, akkor ennek eredményeként nem csupán micváink lesznek tökéletesebbek, hanem általuk mi is szebbé, jobbá válunk. Így aztán könnyen megérthető, hogy a jegyespárok életük e meghatározó dokumentumát az évszázadok során mindig is igyekeztek szebbé, díszesebbé tenni.

Ahány ház, annyi ketuba

A ketubák díszítésének stílusa sokféle lehet, ahogy maga az irat is ölthet különböző alakokat. Vannak feltekerhető, szalaggal összefogott vagy füzetként összehajtható házasságlevelek, kicsik, nagyok, fekete-fehérek és színesek. Az egyes közösségekben hamarosan kialakultak az adott vidékre jellemző díszítések és formák. A legkorábbi ismert ketuba (töredékesen) a polgári időszámítás szerinti II. század elejéről maradt ránk. A legtöbb ismert illusztrált ketuba a XVIII-XX. századból származik, és a házasságlevelek díszítésének (illetve a dekoratív nyomatok) hagyománya a mai napig élő tradíció.

A régebbi korok ketubáinak díszítése sokat elmond az irat származási helyéről. A muszlim országokban élő zsidó közösségek házasságlevelein például az emberábrázolás szigorú tilalmának megfelelően egyáltalán nem jelenik meg figurális ábrázolás. A házasságleveleket geometrikus vagy növényi díszek teszik szebbé. A szakemberek felhívják a figyelmet arra, hogy érdekes módon a kelet- és közép-európai zsidó közösségekben szinte teljesen ismeretlen volt a ketubák művészi dekorálásának hagyománya. A kutatók szerint ennek az oka, hogy a házasságlevélben valóban kizárólag standard jogi dokumentumot láttak, és mint ilyen, nem tartották szükségesnek a díszek hozzáadását. Ezzel ellentétben a szfáradi és más, például itáliai közösségekben sokszor a párra vonatkozó, személyes jellegű függelék is csatoltak az előre rögzített szöveghez, és ennek felolvasását igen nagy kíváncsisággal kísérték figyelemmel az összegyűlt vendégek. Mivel a házasságlevél ilyen módon személyes iratból publikus dokumentummá vált, fontos volt megfelelő díszekkel is ellátni.

Szimbolikus motívumok, kalligráfia, mikrográfia

A házasságlevelek szövegét gyakran keret veszi körül, mely sokszor kaput formáz, szimbolizálva, hogy az újdonsült házastársak közösen lépnek át azon a kapun, mely az új életük felé viszi őket. Gyakori a szent város, Jeruzsálem és benne a Szentély megjelenítése, kifejezve a megváltás, az Izrael földjére való visszatérés és a Szentély iránti vágyakozást, mely áthatja a zsidó emberek mindennapjait. Ez a két motívum össze is fonódhat, és a kapuzatot mintázó keretet alkothatja az első Szentély két hatalmas oszlopa, a Jáchin és a Boáz. Az iraton természetesen szerepelhet a házaspár képe, növényi motívumok, geometrikus díszek, állatábrázolás, a házasságútlók nevére való utalás, az adott ország nemzeti szimbólumai, szalagok, virágsokrok stb.

A rajzolt-festett dísz mellett a kalligrafikus írás is válhat a ketuba díszítőelemévé, ugyanúgy, mint az egyedi, a négyszögletestől eltérő – például íves, vagy város (a vágyott Jeruzsálem) sziluettjét mintázó – forma. A kalligráfia egy különleges formája, a mikrográfia – amikor szinte mikroszkopikus méretű betűkből áll össze a növényi vagy geometrikus, esetleg állatokat formázó dísz – szintén megjelenik az illusztrált házasságleveleken.

SZIVÁN HUSZADIKA: esküdni vagy böjtolni?

OBERLANDER BÁRUCH RABBI *írása*

Ahhoz, hogy egyáltalán érthető legyen a kérdés, szükségünk lesz némi háttérinformációra, hiszen ma már az „egyszerű, jámbor zsidók” jelentős többsége sem tudja, mi is történt sziván 20-án.

A francia zsidók böjtnapját 1651-ben vette át a Lengyel-Litván Unió zsidó közösségeinek rabbijait tömörítő *Váád Árba Árácot* és tette meg a Hmelnickij-féle kozák felkelés áldozatainak emléknappául a lengyel és ukrán zsidók számára.

Magyarországra „hivatalosan” 1946 májusában érkezett a böjtnap, amikor a Pesti Ortodox Rabbinatek kijelölte sziván 20-át mint a holokauszt áldozataira való emlékezés napját. Vagyis követték a lengyel rabbikat és egy új böjtnap kijelölése helyett egy már meglévőt vettek át és bővítettek ki, amire azért is alkalmas volt sziván 20., mert a magyar zsidóság deportálásának idejére esett!

Örömhír és az ünneprontó

Nem csak a zsidó sajtót, de a magyar médiát is bejárta az örömhír, miszerint Köves Slomó rabbi lánya férjhez ment. Azonban nem sokkal az esküvő után – amit én magam vezettem, ahogy én adtam össze a menyasszony szüleit is, sőt nem sokkal korábban én vezettem az apai nagyszülők zsidó esküvőjét is – megjelent a közösségi médiában egy blogger írása, miszerint „Ilyenkor az egyszerű jámbor zsidók nem esznek, nem isznak, nem örömködnék stb. Sziván hónap 20. napja egy évezrede kíséri a zsidó népet. Kivéve, ha a vezető rabbi és az orthodox vallási bíróság vezetője úgy dönt, hogy aznap világra szóló esküvőt celebrál”.

Valóban igaz lenne, hogy egy évezredes szokással mentünk szembe, amikor nagy örömmel ünnepeltük két fiatal egybekelését és ezzel egy új zsidó család megteremtését?

Mi történt sziván 20-án?

Ahhoz, hogy egyáltalán érthető legyen a kérdés, szükségünk lesz némi háttérinformációra, hiszen ma már az „egyszerű, jámbor zsidók” jelentős többsége sem tudja, mi is történt sziván 20-án.

Ezt a napot először az orleans-i Jákob rabbi nyilvánította böjtnapnak, annak a 32 zsidónak az emlékére, akiket 1571-ben a franciaországi Blois-ban egy vérvád során meggyilkoltak. Később egész Franciaországban ezen a napon emlékeztek meg az első kereszties hadjárat idején (1090–1096) meggyilkolt mártírokról is.

Az esküvő időpontjának kiválasztása

Arról, hogy egy esküvő melyik napon lesz, a két család dönt, mégpedig elsősorban az alapján, hogy a menyasszony mikor tud mikvébe menni és spirituálisan megtisztulni a házasságkötés előtt. Ez annyira fontos, hogy van olyan vélemény², miszerint a *chupát nidá*, vagyis az olyan esküvő, ami előtt a menyasszony a havi vérzése miatt nem tudott alámerülni a mikvében, nem is érvényes. Még az olyan közösségek, mint a miénk, ahol ezt az álláspontot nem fogadják el, és érvényesnek tartják a *chupát nidá* esküvőt, mindent megtesznek, hogy elkerüljék ezt a helyzetet³.

Így, amikor felkértek az esküvő levezetésére, nekem csak azt kellett mérlegelnem, ütközik-e ez a háláchával vagy sem, ehhez pedig a *Sulchán áruchot* kell megnézni. Csakhogy ez a

mű jóval a Hmelnickij pogrom előtt született, így csak a kommentárjaiban találhatunk említést sziván 20-ról.

Minden folyó a maga irányába folyik

Az első említésnél Dávid Hálévi Szegál (1586–1667) Lvovi rabbi azt írja a *Turé záháv* kommentárjában: „Szerintem emiatt a böjt miatt, amit a három ország vezetői más rabbikkal együtt kihirdettek, hogy minden évben sziván 20-án böjtöljenek azért, mert sok rossz dolog történt bűneink miatt, a tóraolvasás a reggeli imában mindenképpen a *Vajchál*, vagyis a böjt napi tóraolvasás⁵ legyen, és ne a hetiszakasz legyen felolvasva még akkor sem, ha hétfőre vagy csütörtökre esik, mert ez egy nagyon komoly böjt nap”. Az, hogy megemlíti, hogy a három országnak a rabbijai hirdették ki, egy kicsit arra utal – bár nem mondja ki –, hogy csak rájuk vonatkozik, így pl. Magyarországon nem kötelező, mert nem volt része ennek.

Ávrahám Ábele Gombiner (1637–1682), aki szintén lengyel rabbi volt, a *Mágén Ávrahám* című kommentárjában már jobban kifejti ezt⁶: „El kell gondolkodni, hogy amikor Lengyelországban sziván 20-án böjtölnek, akkor egy *szeudát micvát*, egy micva lakomát, [pl. egy *brit milá*, vagy más ünnepi alkalom miatt,] lehet-e enni, vagy sem”. Egy másik helyen⁷, ahol a történelem során kihirdetett és hagyománnyá vált böjt napokat sorolja föl a *Sulchán áruach*, hozzáteszi a *Mágén Ávrahám*: „Szoktak böjtölni sziván 20-án egész Lengyelországban, *náhára vónáhára upásté*”. Ez a talmudi kifejezés⁸ kb. azt jelenti, hogy minden folyó a saját irányában folyik, vagyis ahol ez a szokás, ott ezt kell követni. Vagyis mindkét helyen hangsúlyozta, hogy csak „egész Lengyelországban” ez a szokás, és ott kell ezt követni. Magyarországon azonban ez nem volt szokás.

A *Sáre tsuva*⁹ szintén foglalkozik a böjt nap részleteivel. Azt is vizsgálja, Lengyelországban miért éppen sziván 20. lett kijelölve, amikor több mint két éven keresztül tomboltak Hmelnickij és gonosz követői. Két választ ad erre. Az első, hogy átvett-

ték a korábbi, Franciaországban már létező böjt napot, mivel ez egyszerűbb, mint egy új böjt napot létrehozni. A második válasz nagyon érdekes. Eszerint a döntés oka, hogy sziván 20. a zsidó naptár sajátosságai szerint soha nem esik szombatra, így nagyon „alkalmas” böjt napnak, hiszen nem fordulhat elő, hogy el kell tolni.

A böjt nap jelentősége csökken

Több mint száz évvel ezelőtt, Jiszráél Méir Hákohén Kágán rabbi (1838–1933), a *Sulchán áruach* kommentárjában, a *Misná brurában* azt írja¹⁰, hogy „a sziván 20-i böjt nem állandó böjt, mert csak kevesen tartják meg, ezért ez a hetiszakasz szempontjából nem számít böjt napnak”. Ezek szerint ez az évezredes hagyomány már több mint száz éve erősen veszített jelentőségéből.

Mesterem, a békéscsabai származású Gávriél Zinner rabbi a *Nité Gávriél* című könyvében¹¹ idézi Slomo Halberstam rabbit (1907–2000), a bobovi rebbét, aki szerint Galíciában szoktak rendezni ilyenkor esküvőket, „mert ez csak Lengyelországra és Németországra [valójában Franciaország – a szerk.] vonatkozik, ahol a bajok történtek, Galíciára nem”. Ezt a véleményt idézi Yit-chák Yoszéf rabbi, Izrael Államnak a napokban leköszönt szfárádi országos főrabbija is¹², bár nem név szerint.

Magyar szokások Magyarországon és külföldön

Krausz Sálom rabbi (1917–2010) a szatmárudvari rabbi *Divré Sálom* című responsum könyvében¹³ szerepel egy 1975-ös írása, amit egy magyar holokauszt-túlélőnek címzett válaszul arra a kérdésre, hogy aki sziván 20-án tartja szüleinek a járcájtját, részt vehet-e egy esküvőn ezen a napon. Krausz rabbi (aki a kérdezővel együtt Brooklynban a mi környékünkön lakott gyerekkoromban), miután részletesen foglalkozik azzal a kérdéssel, lehet-e esküvőre menni a járcájt napján¹⁴, jelzi, hogy mivel ebben az esetben sziván 20. nem biztos, hogy a tényleges halálozási évfordulója a holokausztban mártírhalált halt szülőknek, ezért a nap szabályait könnyebben lehet kezelni.

A responsum végén egy hosszabb bekezdésben foglalkozik sziván 20-ával, amiről azt írja, hogy nem egy általános böjt nap és már majdnem teljesen megszűnt. „Noha a belzi rebbe azt mondta, ne tartsanak esküvőt ezen a napon és a szatmári rebbe is feljegyezte, hogy Lengyelországban szoktak böjtölni, de mégis lehet könnyíteni, mivel mi, magyarok nem szoktuk tartani ezt a böjtöt”.

A fenti megjegyzés Jiszáchár Dov Rokéách rabbira (1851–1926), a harmadik belzi rebbére vonatkozik, aki apja, a második belzi rebbe Jehosúa Rokéách rabbi (1825–1894) nevében az mondta, hogy sziván 20-án nem rendeznek esküvőket¹⁵.

Azonban a szintén fent idézett Teitelbaum Joél rabbi (1887–1979), a szatmári rebbe nemcsak azt mondta, hogy „Lengyelországban szoktak böjtölni”, hanem azt is, ahogy egy másik forrás idéz a nevében: „mivel Magyarországon nem szokták ezt a böjt napot tartani, ezért lehet esküvőt tartani ezen a napon, míg a lengyeleknek, akik megtartják ezt a böjtöt, nem szabad, hanem várjanak estig, ami már sziván 21-nek számít”¹⁶.

Mások, pl. a magyar származású Wozner Sámuel rabbi (1913–2015) és Slomo Zálmán Auerbach (1910–1995) jeruzsálemi rabbi szintén megengedték¹⁷.

Ami érdekes, hogy a rendeletben, amit a pesti rabbik írtak, szó van a böjtről, a mondandó imákról stb.¹⁸, de nem esik szó arról, hogy ezen a napon ne lehetne esküvőt tartani, míg más közösségek (pl. Dunaszerdahely, emléknep sziván 27.) ezt külön kikötötték¹⁹.

Miért nem böjtölnek ma már sziván 20-án?

Ahogy látjuk, sem a szatmári, sem a szatmárudvari rabbi nem említi, hogy a pesti rabbinátus kötelező böjtöt írt elő sziván 20. napjára a magyar zsidóknak a holokauszt emlékére. Ez kapcsolódik ahhoz, amiről írtam a *Holokauszt*

és *Háláchá* című könyvemben²⁰, hogy bár a '40-es években nagyon komoly böjtnap volt sziván 20. Magyarországon, de viszonylag gyorsan, egy pár évtized alatt jelentőségét veszítette. Ugyanez a folyamat zajlott le az amerikai magyar zsidó ortodox közösségben is.

A '90-es években, sőt talán még a 2000-es évek elején is a Kazinczy zsinagógában Kesztenbaum Áron Hers, a közösség saktere szokott *drósét* tartani. Akkoriban talán még voltak, akik böjtöltek ezen a napon, de utána megszűnt, nem is ismerem ma senkit, aki sziván 20-án böjtölne, se lengyel származásút, se magyar származásút.

A fentiekből látszik, hogy sziván 20. mint böjtnap a magyar ortodox körökben sem gyökeresedett meg hosszabban²¹, pláne a neológoknál, akik eleve soha nem is fogadták el, hanem egy másik dátumot jelöltek ki (ami mára szintén feledésbe merült)...²²

A Rebbe véleménye: leaven minél előbb esküvő

A korábban már idézett *Nité Gávríelben*²³ szerepel, hogy a lubavcsi Rebbének, Menáchem Mendel Schneerson rabbinak (1902–1994), szintén az volt a véleménye, ne tartanak esküvőt ezen a napon. A források alapján²⁴ utánanéztem ennek a véleménynek, így kiderült, hogy 1978-ban egy sziván 20-ra tervezett eljegyzésről szóló értesítésre azt válaszolta a Rebbe, „biztos, hogy ez naplemente után lesz megtartva” – vagyis azt kérte, hogy néhány órával tolják későbbre, hogy naplemente után legyen csak az eljegyzés. Ebből feltételezhetjük, hogy még inkább ellenezte volna egy erre a napra tervezett esküvő megtartását. Azonban 1984-ben már, amikor valaki írta a Rebbének, hogy az esküvője sziván hó 20-án lesz, a Rebbének nem volt

ellenvetése, úgy tűnik, elfogadta, hogy ezen a napon esküt tartsanak. De mi változott meg néhány év alatt?

Szerintem a válasz erre nagyon egyszerű. A Rebbe a '80-as években egyre inkább hajlott arra, hogy az esküvőket minél hamarabb megtartsák. Ezért úgy vélte, hogy ha csak a *Sulchán áruach* nem tiltja explicit az esküvők tartását az adott napon, akkor el kell tekinteni mindenféle egyéb, nem kötelező szokástól, még ha létező szokás is volt Lubavicsban. Azt írta, ebben a nemzedékben nem jó, ha egy fiú és egy lány hosszabban el van jegyezve, hanem minél előbb tartsák meg az esküvőt²⁵. Ez a szemléletváltás lehet az oka annak, hogy másként reagált a Rebbe '78-ban, mint '84-ben.

Érdekes, hogy hasonló kérdés merült fel a menyasszony szüleinek, *Köves Szmónának* és *Dvorának* az esküvője kapcsán is, amikor szóba került, hogy chesván hónapban kellene megtartani. Csakhogy a Chábád szokás szerint abban a hónapban nem tartanak esküvőt²⁶, ezért Dvora édesapja, Nátán Oirechman rabbi tiltakozott az ötlet ellen. Én azonban – a szervezés során a vőlegényt képviseltem – emlékeztem, hogy pár évvel azelőtt éppen én vettem át a Rebbe titkárságán a Mázl tov jókívánságokat tartalmazó levelét az unokatestvérem chesvánban tartott esküvőjére. Elmagyaráztam, hogy a Rebbe félretette ezeket a szokásokat már akkoriban, és azon a véleményen volt, legyenek az esküvők minél előbb megtartva. Végül a Rebbe titkárát, Leibel Groner rabbit (1931–2020) kérdeztem meg, aki azt mondta nekem, hogy a Rebbe véleménye szerint egyértelműen lehet már chesván hónapban is házasodni, hogy minél előbb legyen meg az esküvő. Így is lett és mára elterjedt ez az egész Chábádban.

Szabad-e sziván 20-án esküvőt tartani Magyarországon?

A Rebbe érvelése a mihamarabbi esküvőről és a magyar rabbik körében elterjedt vélemény együttesen mind arra mutat, hogy sziván 20-án ma Magyarországon nyugodtan lehet esküvőt tartani, különös tekintettel az alábbi négy pontra:

1. Magyarországra nem vonatkozott kötelező jelleggel ez a böjt a háború előtt,
2. nem tudott fennmaradni és bevett szokássá válni a háború után sem,
3. Magyarországon nem élt explicit tilalom a házasságkötésre ezen a napon,
4. a magyar rabbik még a '46-os rendelet után is egyértelműen engedélyezték az esküvők tartását.

(Bár nem tisztzem a neológ szokásokról nyilatkozni, úgy vélem, mivel sosem fogadták el sziván 20-át böjtnapnak a magyar holokauszt-áldozatok emlékére, így náluk nem is merülhet fel ez a kérdés.)

Az igazi évezredes szokás: az ifjú pár megörvendeztetése

Ami azonban valóban a menyasszony és a vőlegény megörvendeztetése szolgáló, különösen szép és nem melleleg sok évezredes szokás és előírás a zsidó vallásban²⁷. Rosszul értelmezett információk terjesztése helyett inkább gyakoroljuk ezt a hagyományt...

Kívánok az ifjú párnak sok boldogságot, gyermekáldást, és hogy hagyják figyelmen kívül a rosszindulatú tudatlanságot és csak menjenek tovább a haszidizmus útján. A zsidóság büszke lesz rájuk.

¹ Lásd minderről *Holokauszt és Háláchá* 18. fejezet; ² *Sulchán áruach* EH 61:1; ³ Uo. 2.; ⁴ *Orách chájim* 566:3; ⁵ 2Mózes 32:11–14., 34:1–10.; ⁶ *SÁ OC* uo. 568:10; ⁷ Uo. 580. végén; ⁸ *Chulin* 57a.; ⁹ *SÁ OC* uo. 9.; ¹⁰ Uo. 566:10.; ¹¹ *Niszuin* 1. kötet 298. oldal 8. láb.; ¹² *Jalkut Joszéf – Szová szmáchet* 1. kötet 81. oldal; ¹³ 4. kötet 142. fejezet; ¹⁴ Lásd *SÁ JD* 391:3. végén RómÁ.; ¹⁵ *Támé háminháгим* 418. oldal; ¹⁶ *Hábájit böhibánoto* 154. oldal 14.; ¹⁷ *Böjádchá itotáj* 63. oldal 67. láb.; ¹⁸ Lásd *Holokauszt és Háláchá* 138. oldal 347. lábfejzetben; ¹⁹ Lásd uo. 142. oldal 361. láb.; ²⁰ 141–142. oldal; ²¹ Aki vette a fáradságot és végigolvasta a blogger által idézett *chabad.org*-os cikket, az abból is megérthette, hogy a sziván 20-i böjt ma már nem igazán élő szokás, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/5548614/jewish/Why-the-Fast-on-20-Sivan.htm; ²² Lásd uo. 139–141. oldal; ²³ Uo.; ²⁴ *Hitkásrut* 932. szám 15. oldal; ²⁵ Lásd még *NT* uo. 48:22. és az 51. láb.; ²⁶ *Széfér háminháгим – Chábád* 76. oldal, lásd még *NT* uo. 14. és a 34. láb.; ²⁷ Lásd *Talmud, Bráchet* 6b.; *SÁ EH* 65:1.

A BÜSZKE „másodosztály”: út a vallásellenességből a rabbidiplomáig

STEINER ZSÓFIA *interjúja*

Hogy lesz valaki nyomdász, aztán a nyomdászból katona, a katonából bányász, a bányászból politikus? Hogy lesz a Dékány Andrásért rajongó „csikágó” fiúból lubavicsi rabbi? Szabó Györggyel, a Mazsók elnökével beszélgettünk.

Éles karrierváltások

Mondhatjuk, úgy, hogy elég változatos életút áll eddig mögötted. Hogy lett a 7. kerületi „Csikágóból” érkező nyomdászfiúból nagyszakállas rabbi bácsi?
Már nyomdász is érdekesen lettem. Szabó nagyapám behívott 13 évesen és megkérdezte, hogy mi szeretnék lenni. Mondtam neki, hogy tengetés. Merthogy az akartam lenni. Dékány András könyvein nevelkedtünk akkoriban. A nagyapám azonban nem ezt az utat szánta nekem. Azt mondta: szeretsz olvasni, szereted a könyveket, akkor nyomdász leszel. Ez egy viszonylag egyszerű forgatókönyv volt. Közben bevonultam katonának a Magyar Néphadseregbe. 1988-ban leszereltem, és addigra eldöntöttem, hogy én el fogok menni Magyarországról. Egy évvel később már Izraelben talál-

tam magamat. A mostohanagyapám hűgánál landoltam, akik Bnei Brák mellett élő szatmári haszidok voltak.

Elég nagy kontraszt lehetett...

Igen... ők ezt nagyjából két hétig bírták, aztán bevittek a kibuc-központba, hogy csináljanak velem valamit. Szerintem a mai napig is emlékeznek

„Szerintem a mai napig is emlékeznek rá, hogy megjelennek a szatmári haszidok és hoznak egy fiút, aki kizárólag magyarul beszél.”

rám, hogy megjelennek a szatmári haszidok és hoznak egy fiút, aki kizárólag magyarul beszél. Úgyhogy elkerültem egy magyar kibucba, amit lévai zsidók alapítottak 1932-ben.

Ott töltöttem el a banánföldön az első két éveimet.

Utána egy kis kitérővel és egy nagy váltással telepessé váltam egy Dzsennin melletti telepen, ahol nagyjából 24 család lakott. Közben bevonultam az izraeli hadseregbe is, és egy harcoló utász alakulatnál szolgáltam.

Mi volt a feladatod a seregben?

Buldózert vezettem. A mostani háborúban nagyon sokat lehet látni a buldózereket, amilyeneken én is dolgoztam. A leszerelésemet követően jó másfél évet kőbányásztként tevékenykedtem. Bejártam Izraelt keresztül-kasul, robbantó brigádban dolgoztam.

Ezt követően visszatértem a nyomdászathoz. Ennek köszönhetően kerültünk haza Magyarországra '99-ben, a feleségemmel Arielával és két gyerekkel. Egy év múlva megszületett a kislányunk, Dafna, akitől már két kisunokánk van.

Ez magyarországi út tart tulajdonképpen mind a mai napig?

Igen. Egy év után tönkrement az izraeli vállalat, aminél dolgoztam – nem miattam, remélhetőleg... –, és átmentem dolgozni egy másik társasághoz, akik megváltozott munkaképességű embereket foglalkoztattak.

Ez már a főkefés időszak volt?

Nem, előbb még 2004 körül egy véletlen folytán belekerültem a politikába is és csatlakoztam a Fideszhez. A következő nagy lépés volt, hogy 2006-ban önkormányzati képviselő lettem a 13. kerületben, ami 2010-ben ért véget, a kormányváltáskor. Mivel nagy gyakorlatom volt a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásában, így a Főkefe Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatója lettem, egészen 2016-ig. Közben 2011-ben kineveztek a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány elnökének, ezt a pozíciót a mai napig is betöltöm.

Ez volt akkor a szakmai út, de a magánéletetekben is voltak éles váltások. Meselelnél erről?

Igen, közben volt egy jelentős változás az életünkben, amikor a világi lé-

tet felcseréltem, vagyis felcseréltük az ortodox zsidó létre.

Ezt vizsgáljuk meg kicsit alaposabban: hogy lett a szatmáriaktól kirakott kibucnyikból vallásos zsidó?

Hát, ez egy érdekes és váratlan történet, hiszen én hatalmas vallástagadó életet éltem, annak ellenére, hogy sokat jártunk Óbudára. A család lánytagjai, velem ellentétben, erősen vonzódtak a valláshoz. Én mindenféle „jó” gyakorlatot dolgoztam ki a vallás elkerülésére, például észrevettem, hogy az Ámidá pont egy cigarettányi idő, mindig kimentem elszívni egy szálat, amikor kezdtek.

Hogy reagál egy vallásellenes apa az egyre vallásosabb életet élő lányára?

A kislányunk, Dafna, nagyon apró kora óta járt az AlefKidsbe. Számára a nagy fordulópont az volt, amikor kiment Izraelbe egy bát micva túrára és úgy jött vissza, hogy ő akkor innentől szoknyát hord és vallásos akar lenni.

Igazából elviseltem, nem álltam én ellen azon kívül, hogy én magam csináltam azt, amit akartam. Elfogadtam, hogy otthon nem eszünk tejest és húsost együtt, de ez mindig így volt, amióta a feleséggel együtt vagyunk. A lakás ajtaján kívül meg történt, ami történt. De mindig tiszteltben tartottam azt, hogy mit szeretne a feleségem meg a lányom... többnyire. Később a lányok leültettek és elmondták, hogy Dafna vallásos iskolába akar menni. Mondtam, semmi probléma egy kikötésem van, nem Izrael. Európai neveltetést akartam neki adni, így Milánóra esett a választás, a Chábád lánygimnáziumába.

Hogy indult el végül a te utad?

Nagyon jóban vagyunk az Oirechman családdal, sokat jártunk hozzájuk sábeszkor. Egyik ilyen vacsoránál eljött a *dvár torá* ideje (tórماغyarázat – a szerk.). Szokásomhoz híven kimentem az erkélyre, elszívtam 2-3 cigarettát. Amikor láttam, hogy vége van, akkor visszatértem a vacsorához, mert ugye azért enni mindig szerettem. Smulik, a házigazda akkor valamiért meguntta ezt és nyomatékosan

felszólított, hogy mondjak egy értelmes magyarázatot arra, hogy miért nem vagyok hajlandó semmiről se hallani, ami vallás. Mondtam neki, hogy nekem nem egy okom van, hanem hatmillió. Ezzel sikerült elrontani a hangulatot. Ez egy novemberi este volt és mentünk haza, vettük fel a kabátot. Egyszer csak Smulik elkapott hátulról, megfordított és azt mondta: látod, most Hitler mosolyog, mert azt csinálod, amit ő szeretne. Miattad a zsidóság feloldódik. Nagyon megütött ez a mondat, és egész éjszaka nem tudtam aludni, csak forgolódtam. Este fölhívtam telefonon és azt mondtam, hogy teljesen igaza van. Ezzel a mondattal száznyolcvan fokkal átfordított engem. Egyetlen egy mondattal. És onnantól kezdve már viszonylag rövid volt az út. Néhány hónapon belül már minden kóser volt otthon, szirtukban (kaftán – a szerk.) jártam.

Ilyen könnyen ment az átállás? Az alapok ott voltak a fejedben, csak át kell ültetni a gyakorlatba? Azért elég régóta mozogtál már a zsidó körökben.

Igen, igen, de mindig kívül maradtam, szélsőségesen nem voltam hajlandó semmiről sem hallani. Mindig benne voltam a zsidó életben, politikusként is, Mazsók-vezetőként is. Abszolút mindig felvállaltam zsidóként tevékenykedtem, de a vallási résztől nagyon szigorúan elhatárolódtam.

Volt ennek valami közvetlen kiváltó oka?

Hát ugye a hatmillió... én viszonylag későn tudtam meg, hogy zsidók vagyunk, nagyjából 11 éves voltam akkor. Ez aztán abba torkollott, hogy fiatal gyerekként minden létező dolgot elolvastam a holokausztról, amit el lehetett érni. 12-13 évesen olvastam az Auschwitz-perről. Elég mélyen beleástam magam a történetbe. Mindenféle külső befolyásolás nélkül, soha nem beszéltünk erről a dologról otthon.

Tabunak számított nálatok a holokauszt?

Nagyapámék nem voltak hajlandóak beszélni semmiről. Később Izraelben a hűgától hallottam nagyjából

a történetét. Jártunk anyunak a szüleihez, akik minden ünnepet megünnepeltek, a nagyapám, aki anyu nevelőapja, hol a Hegedűs Gyula utcai zsinagógába, hol a Dessewffy-be járt imádkozni, még a '80-as években is.

Ők megünnepelték az ünnepeket, de te nem tudtad, hogy miért vagytok ott?

Azt tudtuk, hogy évente kétszer megyünk a Markovics nagypapáékhoz, és akkor nagy ünnepi ebéd vagy vacsora van. Ez volt ros hásaná és peszách. De, hogy ezt miért, vagy mit jelent, erről soha senki nem beszélt. Tizenegy éves koromban anyukám személyiéjéből tudtam meg, hogy a nagyapám a nevelőapja volt. Amikor szembesítettem ezzel anyukámat – akkor sem voltam egy nyugodt ember –, sírva fakadt és elmesélte az egészet. Az igazi apukáját, Ehrenfeld Farkast meggyilkolták. Így tudtam meg, hogy zsidók vagyunk.

Anyukád hogy reagált erre az egész identitáskeresésre, ami hol ide, hol oda vetett téged?

Anyukám örült neki, támogatót. Többször volt nálam Izraelben is. Amikor vallásos lettem, akkor először egy kicsit szokatlan volt neki a helyzet, hogy nem eszünk ott hirtelen nála, sábeszt tartunk, meg ünnepeket... De végül nagyon lelkes nagymama lett ebben a tárgyban is, jár zsinagógába, eljön az előadásaimra és mostanra a világ legbüszkébb déd-nagymamája.

Haladjunk tovább a történeteddel, tehát vallásos lettél, fölzárkóztál a lányodhoz...

Azt azért nehéz lenne, de igen, igyekszik az ember... A Vasváriban sodort minket az élet és ott is maradtunk Oberlander rabbi úr mellett. Valamikor a korona előtt megkért, hogy ugorjak be helyette előadást tartani, és aztán úgy maradtam. Először csak péntekenként az ima előtt tartottam előadást, aztán a Covid-járvány alatt mindennap online, másfél-két óra hosszat, Maimonidészt, hetiszakaszt... A korona véget ért, az előadások megmaradtak. Kicsit több, mint

két évvel ezelőtt a közösség nyomására elkezdtem utánajárni, hogy hogy lehetne rabbivá válnom. Találtam egy lubavicsi szervezetet, akik mindenféle komoly tanfolyamokat tartanak, többek között *szmichét*, vagyis rabbinikus oklevelet lehet náluk szerezni. Nagyon nehéz volt, főleg eleinte, de aztán sikeresen levizsgáztam. Ezen felbuzdulva rögtön beiratkoztam egy másik tanfolyamra, ami finomítja az ember tudását.

Ennyire lételemed a tanulás?

Én mindig tanulok, de nem iskolarendszerben. Mindig nagyon nagy problémám volt a rendszer szinten való tanulással. Ezért aztán amikor a rabbinikus tanulmányokat elkezdve 55 évesen beültem az iskolapadba, az nem volt könnyű. Többségében nálam fiatalabb emberekkel tanultam együtt. Én online, a többiek személyesen Jeruzsálemben. Heti rendszerességgel számonkérések, vizsgák... Minden teljesen Szabó Gyuri-ellenes volt gyakorlatilag, de a végén mégis sikerült.

Mi volt a legnehezebb a váltásban, mi az, ami a legnagyobb kihívást jelenti a vallásos életben?

(Nevetve felmutatja a kezében lévő elektromos cigarettát) A Vasváriban köztudott, hogy ha kimegy a sábesz, én azonnal kimegyek rágyújtani, mielőtt elmondanánk az esti imát...

Hogy érzed magad báál tsuva, visszatérő zsidóként a vallásos világban?

Te is nagyon jól tudod, hogy mi soha nem leszünk olyanok, mint a „gyárilag vallásosok”, én így hívom őket. De nem is gondolom, hogy olyanok kéne lennünk alapvetően, sőt.

Mi az előnyünk?

Mi az előnyünk? Szerintem különös előnyünk van itt a gálutban, azokkal az emberekkel, akik olyanok, mint mi voltunk előtte. Nagyon sok helyzetben az ilyen emberek inkább a magunkfajtához fordulnak a kérdéseikkel, problémáikkal, bizonytalanságaikkal, mert mi is voltunk ott, ahol ők vannak. Nem biztos, hogy egy „gyárilag vallásos” ember, meg

tudja érteni azokat a problémákat, amikkel a közösségeikben az emberek jó része küszködik. Bennünk jóval nagyobb az ezek felé a dolgok felé való érzékenység és megértés. Ennek következtében sokkal őszintebben tudunk beszélni, mert tudjuk, hogy miről beszél a másik. Mindig, azt szoktam mondani, hogy én nagyon jól tudom, hogy milyen finom volt a csülök pékné módra. Nem szégyen, ahonnan jöttünk, nem titkolandó és nem szégyellendő. Azt is tudod nagyon jól, hogy néha „másodosztályúnak” érzi magát az ember az ortodox világban. De amikor megtanulod, hogy hogyan lehet büszke „másodosztályúnak” lenni, akkor az már egy egészen más történet.

Mihez kezdesz a rabbi diplomáddal?

Az a „baj” a rabbi diplomával, hogy kötelez. Az emberek sokkal többet kérdeznek, ez pedig arra ösztökéli az embert, hogy többet és többet tudjon, mert ugye válaszokat kell adnia. Ez szép lassan teljesen kitölti az embernek az életét, a tanulás, az órákra való felkészülés, a kérdésekre a válszadás és a többi.

Nincs nagyon szabadidőd. Mit csinálsz, ha mégis akad?

Nincs, de nagyon nagy bajban vagyok, hogyha szabadidőm van. Szabadságra se nagyon megyek emiatt, csak 3-4 napokra. Nekem mindig van valami tennivalóm, igaz, hogy most már nyugodtabb vagyok, így ötvenhét évesen, mint mondjuk 10-20 évvel ezelőtt.

Akkor még várhatjuk, hogy a továbbiakban is lesznek új ötleteid?

Remélem, lesznek. Minden időszakhoz, minden életkorhoz tartoznak jó élmények. A Főkefénél töltött évek nagyon szépek voltak, a kőbánya, a banánföld, az izraeli hadsereg... teli élményekkel. Szép és kevésbé szép élményekkel, de úgy gondolom, hogy valahogy kihoztam a legtöbbet, amit tudtam, mindenből, ahol voltam.

Tudod már, mi a következő lépés?

A következő lépést soha életemben nem terveztem. Amit ad az Örökkévaló.

„Mennyezet alá vezetve”

Esküvők a 19–20. századfordulós Judapesten

CSEH VIKTOR írása

„Végső hangja és öröm hangja, vőlegény hangja és menyasszony hangja, azoknak hangja, akik mondják: Magasztaljátok az Örökkévalót, a seregek urát; mert jóságos az Örökkévaló, mert örökké tart a kegyelme!” (Firmejáhu 33:11.) – ahogy a próféta mondja, úgy tölti el szívünket örömmel az ifjú párok egybekelése, még akkor is, ha csak olvasunk arról. A Judapest anno rovata most az előző századfordulóba kalauzolja vissza az olvasókat, hogy kis betekintést nyerjenek a zsidó esküvők varázslatos világába.

ESKÜVŐI CSOPORTKÉP A BETHLEN TÉRI ZSINAGÓGÁBÓL (1930)
FORRÁS: FORTEPAN / SZABÓ FERENCNÉ

Rituális fürdők

A zsidó esküvők „láthatatlan”, ám elengedhetetlen és az egyik legmagasabb részét, amikor a menyasszony megmerül a rituális fürdőben. Tavaly óta Budapesten két luxus kivitelű mikve szolgálja a zsidó közösséget, azonban nem volt mindig ilyen kényelmes a helyzet, sőt valójában a főváros pesti felén sokáig egyáltalán nem is volt mikve.

A budapesti zsidók bölcsőjében, Óbudán a zsinagóga mögötti fertályban volt rituális fürdő, aztán Budán a Rácfürdő egyes medencéi is szolgálták mikveként, jóllehet, 1858-ban felmerült azok kósersági kérdése,¹ ide még hosszú évtizedekig jártak. Akárhogyan is, mindkettő igen messze helyezkedett el a pesti közösségtől. Az első pesti mikvét – az ortodoxia emblemikus elnökének, Freudiger Mó-

zes rabbi vezetésével – 1899 május végén nyitották meg az Erzsébet körút 51. szám alatt.²

Igényes kivitelű, saját épületben elhelyezett rituális fürdőre azonban egészen 1930 szeptemberéig kellett várni, amikor sokéves várakozás után végre megnyitotta kapuit a Kazinczy utcai mikve, mellyel a rituális igények mellett az esztétikaikat is kielégítette.

Lakodalmi lakomák

A chüpet követő lakoma nem csupán a szórakozás központi része, de a *sevá bráchtot* elengedhetetlen eleme is, amikor az ifjú párt a finom falatok után köszöntik a hét áldással. Manapság már a változatos kóser catering viszonylag széles körben elérhető bárhol, s annak tulajdonképpen csak a házasulandók pénztárcája szab határt. A 19–20. századfordulón viszont elsősorban egyes kóser éttermek közül válogathattak a párok, olyanokból, ahol biztosítottak külön termet a jeles eseményhez. De volt néhány üzlet is, mely az otthon tartott, családiasabb esküvőkhöz biztosította a prémium alapanyagokat.

A külön bejáratú díszes szalonjában várta lakodalmi vendégeit Neiger Jakab és neje a Teréz körút 4. szám alatti éttermében.³

A neológ nagyzsinaogáéhoz való közelségével hirdette magát a Dohány utca 20. alatt a patinás Dukász étterem, mely a cégér szerint még 1842-ben Weingruber néven vágott a vendéglátó iparba.⁴ A Dukászban szintén külön terem, nyáron pedig kerthelyiség is várta az ünneplőket.⁵

aki egyébként nem más volt, mint az úpesteri neológ hitközség korábbi rabbija, aki élete második felét a kóser vendéglátásnak szentelte. A „világvárosok mintájára” berendezett étterme a New York palotával szemközt, az Erzsébet körút 10–12-es bérház első emeletén volt.⁶

Különösen a nyári esküvők alkalmával lehetett népszerű választás Danziger József cukrászdája a Rum-

gyományos, szabad ég alatti chüpe után az étkezést egy külső, nem kifejezetten zsidó helyszínen tartották, mint például 1901 őszén a budapesti orthodox hitközség alelnökének dr. Schächter Jakab legfiatalabb leányát, Cornéliát és dr. Friedländer Izidor fővárosi orvosét, akik bárcheszektől és a legfinomabb húsételektől, zamatos boroktól roskadozó asztalait a Royal Szálló nagytermében terítették meg.¹¹

Cukrászda és kávéház
 ארמון כשר
 Mindennemű sütemény nagy választékban, a legszebb kivitelben és **jutányos áron** kapható. Lakodalmak, szüzek ברית מילה alkalmakra nagyobb megrendeléseket is elvállal. Vidéki megrendelések pontosan eszközöltetnek.
DANZIGER JÓZSEF
 Budapest, VII., Rombach-utca 13
 ☐ TELEFON 121—69. ☐

Bomlasztó babona

Az 1800-as évek végén egy érdekes cikket közöltek a pesti zsidók újabb babonájáról. Zsidó babona, no de nem ám a zsidó hagyományból merítkező. Természetesen nem, hiszen a korabeli neológ zsidó mélyen megvetette az efféle szokásokat, de mert babonás természetén nem tudott változtatni, ezért inkább újakat alkotott magának.

„Saját” babonáikkal felvilágosultak voltak, helyette inkább csatlakoztak a tizenháromas számtól való örületbe, s aki velük tartott, többet nem érkezett tizenharmadiknak vendégségbe, előtte leszámolta az asztalnál is, hogy még véletlenül se ő legyen az átkos sorszám, nem indult olyan dátumon útra, s természetesen nem kötött olyankor házasságot sem.

Ez időben a Dohány utcai zsinagógában jóval előre kellett időpontot foglalni, hogy valakit itt vezethessenek mennyezet alá. A legnépszerűbb dátum a vasárnap volt, amikor húszan vagy még többen is esküdtek itt. Például 1899. augusztus 6-án 26, augusztus 20-án pedig 28 ifjú pár kötött házasságot a Dohány utcai zsinagógában Mózes és Jisráél törvényei szerint, a közties vasárnapon, augusztus 13-án viszont senki.¹²

Összehasonlításképpen, hogy mi csoda tömegeket is érintett ez a nonszensz babona: ebből az időszakból ismerjük a pesti neológ hitközségnek az 1903-as évre vonatkozó esketési száma: 870 pár állt chüpe alá, közülük 643 pár a Dohány utcai, 150 pár a Rumbach utcai zsinagógában, 77 pár pedig magánlakásokban, de egyikük sem a hónap 13-án...¹³

bach utca 13. szám alatt, ahol fagyaltot és jegeskávét is készítettek, sőt akár még vidékre is szállítottak.⁷ Danziger vendéglője pedig még a főváros legvallásosabb híveinek is kiváló választás lehetett, hiszen a rituális felügyeletet az orthodox hitközség rabbinátusa látta el, csakúgy, mint Schlesinger Jakab kerthelyiséges vendéglőjében, a Kazinczy utca 51. alatt.⁸

Idei libához, nyersen vagy akár sültve, illetve annak olvasztott zsírához is hozzájuthattak az 1890 óta fennálló Stein Bernát-féle baromfiüzletben a Ráday utca 3.-ban.⁹ Balatoni, tiszai vagy dunai friss halakat kaphattak a Központi Vásárcsarnokban ifj. Sing-

Lakodalmak, pasztták, párnások stb. Ünnepek alkalmára

élő friss halakat
 a „pisztráng”-hoz. a Balaton-, Tisza- vagy a Dunából szállítanak
Ifj. Singhoffér Ágoston és Tarsai halászmesterek
 BUDAPEST, központi vásárcsarnok.
 Vidéki megrendelések vasuton vagy posta útján gyorsan és lelkiismeretesen eszközöltetnek. Vendéglősök és viszont-elárúsítók kedvezményben részesülnek.
 Sürgöny-cím: Singhoffertársai, Budapest. Telefonszám: 69—98

hoffér Ágoston halászmester standjánál.¹⁰ Azonban nem csak az otthonukban ünneplők döntöttek Stein vagy Singhoffér mellett, hanem azok is, akik valamely nagyobb szabású, külső helyszínen rendezték meg a micva-lakomát.

Nem volt ritka, még a legvallásosabb körökben sem, hogy a ha-

DUKÁSZ J. éttermei
 Dohány-utca 20. (az izr. templom közelében)
 A fővárosnak valóban szigorúan כשר első-rangu vendéglője.
 A vidék legelőkelőbb zsidóságának találkozóhelye.
 Általánosan elismert legjobb konyha, kitűnő Italok.
 Lakodalmak részére külön terem (terítékenként 4. koronától feljebb.)
 Nyári étkező az udvari kerthelyiségben.
 Színház után friss ételek.

A kóser catering palettáját bővítette tovább 1910-ben Schwarz J. H.,

כשר Étterem megnyitás!
 A világvárosok mintájára berendezett I-ső emeleti éttermeim VII., Erzsébet-körút 10—12. sz. (Newyork-palotával szemben) augusztus 1-én nyílnak meg.
 הרבנים המובהקים והגשנבים דקדולחנו נמנו וגורו בפסק ביד שכל הורא וחרד לדבר מצות יאכל בלי שום פקפוק בבית המשתה של הרב מורי יצחק צבי שווארץ
 Bankettek és lakodalmak mérsékelt áron elvállaltatnak.
Schwarz J. H. vendéglős
 Eddig: VII., Erzsébet-körút 8.

A HIRDETESEK FORRÁSA: EGYENLŐSÉG

Az alaptalan babonát időről időre cáfolták a rabbik a Dohány utcai zsinagóga szószékeiről is, s majdnem tíz éves tanítómunkájuk végére meghozta a sikert és 1910. november 13-án tizenkét jegyespár kötötte össze az életét a Dohányban:

„Hogy e babona, miképp minden más babona, alaptalan és zsidó emberhez nem méltó, ezt gyakran magyarázták a pesti papok is a szószék-

ről s megtette e lap Meturgemánja is, mely rámutatott arra, hogy tizenhárom szám szent a zsidónak. Az Isten-i tulajdonságok száma is 13 (selós eszré midosz). A jövőendő boldogság egyébként sem függ az esküvő napjának nevetől, számától, de igenis függ Istennek áldásától és a házasulandók jellemétől, erényeitől. És íme, a tanítások magva végére termékeny talajra hullott. *Kezd oszladozni a ba-*

bona. Ezen a hét vasárnapján, mely november hónap 13-ik napja, tizenkét ifjú pár lép már Istennek templomaiba s kötött házasságot. 12 jegyespár, vagyis 24 ember és azok családjai végre megmutatták, hogy nem nyögik a műveletlen babona bilincseit. Köszöntjük az igaz zsidószellemhez méltó felvilágosodottságot és üdvözljük a felvilágosodott ifjú párokat.”¹⁴

Egy-egy esküvő a „pesti háromszögből”

De lássunk hát egy-egy esküvői beszámolót Pest három fő zsinagógájának mindegyikéből – érdekes megfigyelni, hogy hol milyen részleteket emeltek ki a tudósítók:

A neológia fellegvárában, a Dohány utcai zsinagógában 1897-ből:

„Fényes esküvő folyt le a héten a pesti hitközség Dohány utcai templomában. Stiaszni Emil feleségül vette Lindenbaum Mór, ismert budapesti nagykereskedő és vállalkozó leányát, Ilona kisasszonyt. A tisztelet, melyben különösen a Lindenbaum-család részesült, megnyilatkozott az esküvő alkalmával, úgyhogy a hatalmas zsinagóga szinte szűknek bizonyult a násznép előtt, melynek soraiban sok volt a drohobitzi vendég is. Ezek a drohobitzi ven-

dégek kellemes meglepetést szereztek azoknak, akik lengyelországi hitfelekeinket csak kaftánban tudják elképzelni. Csupa európai emberek voltak bizony ők, köztük nem egy nyalka katonatiszt, ordókkal és más csillogó látványossággal. A menyasszony édesapja, aki szívesen vesz részt a főváros jótékony akcióiban, ez alkalommal is hű maradt önmagához és 12.000 forintot juttatott jótékony célokra. Felét budapesti humánus intézmények kapták, felét drohobitziak, ahol nafta-telepei vannak. A fiatal párt Kayserling dr. pompás beszéddel eskette. – Ugyancsak a Dohány utcai templomban, ugyan e napon még két fényes esküvő volt. Az egyik Simon Miksáé, a Kálnoky és Simon Cég cégtársáé, Rosenfeld Ida kisasszonnyal, özv. Rosenfeld Gáborné szül. Machlup Mária leányával; a másik Kohn Zsigmondé, a kassa-oderbergi vasút hivatalnokáé, Löwy Sándor földbirtokos leányával, Rózsikával. E két utóbbi párt Kohn Sámuel dr. pesti rabbi eskette. Mind a három lakodalmon a közéletnek sok kitűnősége jelent meg.”¹⁵

A konzervatívabb neológok Rumbach utcai zsinagógájában 1922-ből:

„A Rumbach utcai izraelita templomban zsúfolásig megtelt padsorok előtt, a fővárosi zsidóság színe-javának jelenlétében esküdött örök hűséget Kovács Arthur, az Általános Fogyasztási Szövetkezet cégvezetője Adler Margitnak, Adler Illés dr. főrabbi leá-

nyának. Az örömapa iránt az esküvő után megható módon nyilatkozott meg híveinek és tisztelőinek szeretete. A lakodalmas házban a népszerű lelkipásztor tisztelőinek egész serege jelent meg, hogy szerencsekívánságait tolmácsolja. József főherceg és Agusztá főhercegasszony, valamint Algya-Pap Sándor tábornok gratuláló levelét egy magasabb rangú katonatiszt adta át. Megjelentek Vázsonyi Vilmos, Ugron Gábor, Bárczy István a lakodalmas háznál, továbbá Lederer Sándor vezetésével a pesti hitközség elöljárósága és Adler Gyula elnökkel az élén a pesti Chevra Kadisa küldöttsége.”¹⁶

Az orthodox Kazinczy utcai zsinagógában 1928-ból:

„Fényes esküvő zajlott le vasárnap a Kazinczy utcai orth. templomban. Stern Ödön a budapesti »Tiferesz Bachurim« [»Ifjak dísze« vallásos egyesület, mely a jesivát kijárt ifjúkat

fogta össze további közös tanulás egy más önképzés céljából – szerk.] elnöke és évtizedes felvirágoztatója tartotta egybekelési ünnepélyét Friedländer Bellus kisasszonnyal Debrecenből. A vendektől túlszűfolt templomudvarban Strasser Salamon debreceni főrabbi végezte az esketési szertartást. Az esti díszebédén elhangzott szónoklatok egybehang-

zó ovációi voltak az ifjú párnak. Legelsőnek Sussmann Vilmos és Spiegel Andor az ifjúság nevében szólaltak fel és átnyújtották az ünnepelt vőlegénynek a Tiferesz Bachurim egy díszoklevelét és ezüst díszserlegét. Majd a debreceni főrabbi érces, formás mondatokba öntött, mély gondolatokkal telített beszédétől visszhangzott a nagyterem, amely beszédet Sussmann pesti rabbi tartalmas szónoklata követt. Bloch miskolci előjáró után óbudai Freudiger Ábrahám budapesti hitk. Elnök felszólalása emelte az ünnepség fényét. Dr. Deutsch Adolf igazgató és Ábrahámsohn főrabbi-vezértitkár élvezetes szónoki beszédei után Pfeiffer Mór Talmud-tudós szólalt még fel. A mindvégig kedélyes lakodalom a »micvetencli«-k lejtésével éjfél után fél 2-kor ért véget.¹⁷

Emlékezetes napok esküvővel

Túlzás nélkül lehet állítani, hogy a felső-tízezer találkozóhelye volt a Dohány utcai zsinagóga 1899 május utolsó vasárnapján, amikor – az ekkor még pont nem báró – Kohner Zsigmond pesti hitközségi elnök leánya, René összekötötte életét – a százbereki előnévvel való nemesítése előtt álló – Kohner Alfréd nagybirtokossal, tartalékos tüzér hadnaggyal. Délszaki növényekkel díszített oltártér, selyembaldachinos chüpe Kramer Samu kárpitostól, százméteres perzsaszőnyeg a Stern-féle szőnyegházból, „a teljesen kivilágított templom villamos izzólámpái és gázlámpái vetekedtek a színes üvegeken beszűrődő napfényvel, ami mind millió és millió sugárra bomlott a női ékszerek briliánsain” – az eseményről valósággal szuperlatívuszokban fogalmaztak. – „A szemlélőknek a Megilának egy mondása jutott eszébe egy kis változatban. »Így jár az a férfiú, akit a nép és népe ki akar tüntetni.« Pedig a nép akarata a példaszó szerint nem is király, hanem Isten akarata... Fény, pompa, ragyogás, virágillat, művészi tudás és találékonyság keltek versenyre, hogy ünnepelni segítsenek.” Ott volt a zsinagóga teljes rabbikara, a fő- és alkántorok, de a világhírű Diósné Handel Berta operaénekes, Grünfeld Vilmos és Burger Lajos hegedűs, Mooshammer Roman hárfás és Burger Zsigmond gordonkaművész is. S jöllehet a komolyzenei esemény számba is menő esküvőt csak a legbelsőbbek néhány ezres tömege élvezhette, azért a szegények sem látták kárát a napnak, hiszen az örömapa 1000 forintot osztott szét közöttük, illetve Handel művésznő a 100 forintos tiszteletdíját is a jótékonyság oltárán ajánlotta fel.¹⁸

Az 1900-as év talán legkülönlegesebb esküvője szintén a Dohány utcában volt, ahol május 17-én Jicchák Salom, egy szaloni-

ki – szefárd – zsidó vezette mennyezet alá Salamon Katalin kisasszonyt, aki máskülönben Salamon Ödön ismert író húga volt. Az esketés pedig azért sikerült emlékezetesre, mert Kayserling főrabbi három nyelven vezette a szertartást. Jöllehet, a rabbi ünnepi beszédét a vőlegény anyanyelvén, spanyolul írta, ám mert a vőlegény azt szerette volna, hogy azt minél többen értsék, ezért azt végül is franciául mondta el – ami igencsak ritkán hangzott el itt –, a menyasszony köszöntése németül történt, az áldások pedig természetesen héberül hangzottak el, viszont nem a házánkban megszokott askenáz kiejtéssel, hanem a vőlegény kedvéért szefárd hangsúlyozással.¹⁹

Közismert, hogy az ómer-számlálás idején nem tartanak esküvőket, kivéve a 33. napon vagyis *lag báomer* napján. A szefirá időszak különleges napja, majd száz évvel ezelőtt annyira népszerű volt, hogy csak Pesten több mint nyolcvan ifjú pár házasodott össze: a neológia keblében 71 esketés volt, 36 a Dohányban, 12 a Rumbachban, öt a Nagy Fuvárosban, három az Aréna (ma: Dózsa György) útiban, egy-egy a Csáky (ma: Hegedűs Gyula) utcaiban, a Pávában és a zuglóiban, a többi pedig magánlakásokban köttetett. Hevesi főrabbi egymaga 19 párt adott össze, Groszmann rabbi 14-et, Fischer rabbi pedig 13-at. Az orthodox hitközség Kazinczy utcai udvarán pedig összesen 10 pár kötött házasságot Sussmann rabbi és Steif rabbi áldásával.²⁰

Tartottak esküvőket a Pesti Izraelita Nőegylet által fenntartott leányváházban is, melynek zsinagógáját 1926 őszén avatták fel, mely szép eseményt hamarosan követett az első esküvő is, melyen Mérei Ferenc bankhivatalnok vezette mennyezet alá Tauber Janka árvaházi tanítónőt, aki hatéves kora nevelkedett az intézetben.²¹

¹ Erről és a főváros további mikve történeteiről Oberlander Báruch rabbi írt részletekben gazdag cikksorozatot az *Egység* újságban, melynek első része a 2018. október 1-jén, a 29. évfolyam 111. számában jelent meg.; ² „Hirek – Orth. Rituális fürdő Budapesten.”, *Zsidó Hiradó*, 1899. 9. évf. 8. old.; ³ Uo.; ⁴ Ld. pl. *Pesti Hir-lap*, 1912. 34. évf. 262. szám, 19. o. hirdetését; ⁵ Ld. pl. *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 28. szám, 16. o. hirdetését; ⁶ Ld. pl. *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 31. szám, 12. o. hirdetését; ⁷ Ld. pl. *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 27. szám, 16. o. hirdetését; ⁸ Ld. pl. *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 32. szám, 14. o. hirdetését; ⁹ Ld. pl. *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 27. szám, 14. o. hirdetését; ¹⁰ Ld. pl. *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 47. szám, 16. o. hirdetését; ¹¹ „Hirek – Esküvő.”, *Egyenlőség*, 1901. 20. évf. 47. szám, 13. old.; ¹² „Hirek – A Dohány-utcai templom és a – keresztény babona.”, *Egyenlőség*, 1899. 18. évf. 33. szám, 9. old.; ¹³ „A pesti hitközség 1903. évi jelentése.”, *Egyenlőség*, 1904. 23. évf. 18. szám, 5. old.; ¹⁴ Dr. G. Z., „Hirek – Tizenharmadika.”, *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 46. szám, 11. old.; ¹⁵ „Hirek – Esküvők.”, *Egyenlőség*, 1897. 16. évf. 11. szám, 11. old.; ¹⁶ „Hirek – Házasság.”, *Egyenlőség*, 1922. 41. évf. 28. szám, 13. old.; ¹⁷ „Hirek – Fényes esküvő”, *Zsidó Újság*, 1928. 4. évf. 35. szám, 5. old.; ¹⁸ „Hirek – Egy esküvő mint esemény.”, *Egyenlőség*, 1899. 18. évf. 23. szám, 8. old.; ¹⁹ „Hirek – Háromnyelvű esküvő.”, *Egyenlőség*, 1900. 19. évf. 20. szám, 11. old.; ²⁰ „Nyolcvan házasság egy napon”, *Egyenlőség*, 1926. 45. évf. 19. szám, 14. old.; ²¹ „Hirek – Esküvő az új leányváházai templomban.”, *Egyenlőség*, 1926. 45. évf. 46. szám, 15. old.

Bárheszt bárki süthet

STEINER ZSÓFIA írása

IDAN CHABASOVVAL, az idei sztárjával beszélgettünk

A bárhesz maga a zsidóság – a fonott kalácsok a zsidó otthon egyetemes szimbólumai: egyszerre jelképezik a szombat szentségét és az étel élvezetének profánságát. Az összefonódó szálakban mintha az összefonódó sorsunk manifesztálnódna. Bárheszt sütni a zsidó háziasszonyok feladata és büszkesége: miközben a kenyérsütés az egyik legmindennapibb tevékenységet, az evést szolgálja, aközben a bárheszsütés mint a szombati előkészületek sarkalatos pontja maga a megtestesült spiritualitás. Több mint a kenyérsütés: kreatív alkotás és a gyökereinkhez kapcsolódás egyszerre – talán éppen ezért tud összekötni vallásost és nem vallásost, fiatalot és időst. Bárheszt bárki süthet.

Többek között erről beszélgettem Idan Chabasovval, a Challah prince (vagyis bárhesz herceg) néven ismertté vált influenszerrel, aki szerint a bárheszsütés művészet és meditáció egyszerre. A bárheszsütés fiatal nagykövete az idei Mega Challah Bake rendezvényre jött Budapestre, hogy több száz zsidó nővel süthessen bárheszt.

Zsidó identitás. Berlinből

Idan Tel Avivban született és nevelkedett egy nem vallásos családban. Mivel azonban édesapja maga valóságként nőtt föl, a péntek esti kidus és vacsora része volt az életüknek. A bárheszsütés maga azonban nem: „Anyukám nem tud sütni, mindig vette a bárheszt és a süteményeket is” – meséli a Brooklyn Bagelben, ahol

egy reggeli tévéfelvétel után leültünk beszélgetni. Először arról mesél, milyen kalandos úton találkozott a bárheszsütéssel.

Nagy szeretettel beszél a családjáról, szüleiről és öccséről, akik mindenben támogatják őt. Akkor is így volt ez, amikor 2014-ben az útkeresés Berlinbe sodorta, ahol azonban első körben csak a depresszió talál-

ta meg. „Pár évvel korábban egy barátomat látogattam meg és beleszerettem a városba. Imádom Kaffkát, ez is szerepet játszott a döntésemben. Azonban az első évben nem dolgoztam, csak németül tanultam. Tél volt, és egyre jobban belesüllyedtem a letargiába.” Ebből egy mozgással kombinált meditáció segítségével tört ki, ami azóta is a mindennapjai részét képezi. Hamarosan visszanyerte az életkedvét, egy izraeli tulajdonú berlini humusz étteremben kezdett el dolgozni és beiratkozott egy meditációsoktató-képzésre. „Tudtam, hogy a családom szeretné, ha hazamennék, az anyukám különösen – zsidó anyák... De soha nem mondtak semmit, végig támogattak. Én voltam a család feketebáránya, aki mindig bajba került. A szüleim sokat aggódtak miattam, azért is támogatták a berlini terveimet, hátha ott megtalálom az utamat.” Ami be is következett, ám egy nem várt fordulattal: Idan, a tel avivi táncos, elsőként a zsidó identitására bukkant rá.

„Viccesnek hangzik, de Berlinben találtam rá a zsidó életre. Elkezdett hiányozni a zsidó érzés, a sábiti vacsorák. Apukám kohén, és ez is hiányzott, hogy az öcsémmel időnként elmenjünk vele a zsinagógába, elmondani a birkát kohanimot. Elkezdtem keresni, hogy hol tudnék csatlakozni, és ellátogattam az egyik közösségbe, az ő szombati programjukra, ami csodálatos élmény volt. Itt találtam rá a zsidóságomra. Aztán hamarosan én is elkezdtem szombati vacsorákat rendezni. Mindenfélét főztem, de a bárhesz eszembe se jutott: a tchina, a saksuka, a humusz... ezekre figyeltem. Aztán csak néztem az asztalt, hogy valami nem stimmel, ok, itt ez a sok izraeli étel, de mit mártogassak bele? Hol a bárhesz?”

Egy szerelem kezdete

Úgyhogy következő héten elmentem a kóser pékségbe, vettem egy bárheszt – és borzalmas volt... Egy izraeli barátom, egy jemeni anyuka, aki minden héten sokfélét süt, azt mondta, süssek magamnak, jó lesz.” Idan ebben kételkedett, de végül is ráállt, és innen indult a bárhesz iránti szerelme. „Beleszerettem a folyamatba, az illatokba, ahogy beteszed a sütőbe... az egész ház megváltozik a bárhesz illatá-

tól.” 2017 óta minden áldott péntekén ugyanazon recept alapján gyúrja meg a bárhesztészát, és kezdődik a varázslat. „Rögtön tudtam, hogy ez az életem része lesz.”

Hármas fonattól a mesterművekig

2020-ban az Instagram oldala iránti figyelem indította arra, hogy az addigi egyszerű, hármass fonatot továbbfejlessze: „Művészeti háttérrel rendelkezem, ehhez is így álltam hozzá: nem pékként, hanem művészként. Ezt a varázslatot szeretném megosztani mindenkivel, ezért utazom, ezért csinálom az Instagram oldalamat.”

Ez az út azonban nem volt olyan egyszerű, mint ahogy hangzik. „Élőszőr kinyitottam a YouTube-ot, videókat néztem a bárheszfonásról... és nem értettem egy szót sem. ADHD-s vagyok, és van egy enyhe diszlexiám, tökéletesen követhetetlenek voltak számomra a videók. Arról nem beszélve, hogy milyen unalmasak...” – ez az élmény vezetett oda, hogy a mára védjegyévé vált na-

„Az én videóimban nincsenek számok, nincs beszéd, csak egy jó kis zene és mutatom, mit kell csinálni. Minden egyes lépést. Mintha csak táncolnék – csak a kezemmel.”

gyon jól követhető, mégis pörgős videóit elkezdte készíteni. – „Az én videóimban nincsenek számok, nincs beszéd, csak egy jó kis zene és mutatom, mit kell csinálni. Minden egyes lépést. Mintha csak táncolnék – csak a kezemmel. Lehet, hogy pocsek vagyok matekból, de el tudom képzelni, hogy milyen formát szeretnék elérni és azt, hogy fogom kialakítani.”

Egy-egy új forma kidolgozása hetekbe vagy akár hónapokba is telhet: „Attól is függ, mennyi időm van gyakorolni, alakítani. Minden technika más, mindegyik mögött új tanulás, új történet van. Például azt, hogy a szálakat ne vízbe mártsam, hanem egy vizes papírtörölközővel nedvesítem meg, mielőtt a szeszámagba hempergetem, azt egy francia péktől tanultam, aki Izraelben tartott workshopot. Egyes fonásokat csak a workshopo-

kon mutatom be, de az Instagramról is sok mindent meg lehet tanulni.”

Berlinből Izraelbe visszatérve beiratkozott egy pék iskolába is, hogy meglássa, van-e még mit tanulnia a bárheszekről... de nem volt: „Rendteleg más dolgot tanultam más kenyérfélékről, a kovászos tésztáról és csodálatos emberekkel találkoztam, egyáltalán nem volt elvesztegetett idő. De arra jutottam, hogy a végén csak én vagyok, a tészta és az, amit kihozok belőle.” A bárheszsütés megannyi más finomság elkészítéséhez vezetett a pizzától a bagelen át a hanukai fánkig, pékséget azonban – egyelőre legalábbis – nem szeretne nyitni.

A bárhesz összeköt

A bárhesz fonása kapcsán arról is beszélgetünk, hogy a fonott kalács hogyan kötötte össze őt a zsidóság szinte minden részével. Hiszen tart workshopokat Izraelben és külföldön, vallásos és nem vallásos közönségnek egyaránt.

„Úgy érzem, ez egyfajta küldetésem. Talán furcsán hangzik... de én így kapcsolódom” – mondja fölfelé mutatva. – „És ez október 7. után még erősebb lett. Amikor a covid beütött, úgy éreztem, csinálnom kell valamit, hogy erőt adjak az embereknek és felvidítsam őket. Úgyanazt a készletet éreztem most is. Hogy van

egy küldetésem, és tennem kell valamit, annak ellenére, hogy rettenetes ijesztő volt a helyzet és egy darabig teljesen lefagytam. Napokba telt, mire fölráztam magam és újra elkezdtem tenni a dolgom.” – Mint mondja, látszik a közösségekben, ahol megfordul, hogy a zsidókban nagyon sok fájdalom és szomorúság van. Ráadásul az Egyesült Államokban nem is érezte már biztonságban magát az utcán járva izraeliként. Ugyanakkor az is látható – a közösségi médiában és a való életben is –, hogy nagyon megerősödött az összefogás. – „Ez egy jó emlékeztető, hogy mit is jelent zsidónak lenni. Újra meg kellett tanulnunk egymásra támaszkodni és összefogni.”

A bárheszsütés alapszabályai

Hogy oldjam a hangulatot – és kielégítsem a kíváncsiságom –, arról kezdem faggatni, mik a legalapvetőbb hibák, amit elkövetnek az emberek a sütéskor. Hiszen, bár sütni mindenki tud, azért vannak szabályok: „Táncosként és meditációs szakértőként is azt tapasztaltam, hogy tudni kell szabadon működni. Meg kell tanulni az alapokat, azt a néhány szabályt, amit muszáj tudni, és onnantól már szabadon alakíthatod a dolgokat. Ilyen a sütés is: legyél türelmes, hagyd megkelni, figyelj a folyamatot...”

„A legalapvetőbb hiba, hogy nem dagasztják elég ideig a tészta (bűnös – emelem fel a kezemet), nem hagyják elég ideig kelni a második körben (és ebben is...) és repceolajat használnak olívaolaj helyett.” (Végre valami, amiben nem vagyok bűnös – de csak mert Magyarországon, Izraellel ellentétben, nem elterjedt a repceolaj használata.) „Ma-

„Ugyanazt a nyelvet beszéljük”

„Mielőtt Budapestre jöttem, az emberek, akiknek meséltem, hova jövök, mind azt mondták, imádni fogom Budapestet, a közösség olyan nyitott és kedves, otthon fogom érezni magamat. És pontosan ez történt. Csodálatosan éreztem magam, biztonságban és otthonosan. A város is lenyűgöző. Ez volt az első fellépésem Európában, és nagyszerűen sikerült. A magyar közönség, azt kell mondjam, semmiben nem különbözött az amerikaiától. Aggódtam a nyelvi korlátok miatt, de nem okozott problémát. A fordítás nagyszerű volt és a közönség végig tudott követni. Nagyon jól éreztük magunkat együtt. Úgy tűnik, ha a bárheszről van szó, ugyanazt a nyelvet beszéljük.”

napság, amikor annyira figyelünk az egészségünkre, érdemes erre is figyelni, hogy jó minőségű, hidegen sajtolt olajat használjunk. Nem nevezném hibának a másféle olajat, de ha új szintre akarjuk emelni a bárheszüket, érdemes váltani finomítatlan, hidegen sajtolt olajokra.”

A bárheszsütésből a kedvenc része a fonás, hiszen ez a művészet benne: „Van benne valami varázslatos. Fogod a tészta, aminek nincs semmi formája és elkezdted megformálni, valami újat létrehozni belőle. Amint elkezdted összefogni a szájakat, eggyé válnak, akkor jelen vagy a folyamatban, az alkotásban, a teremtésben, ez csodálatos érzés.”

A szombati élvezet

Ahogy a bárheszsütés, úgy a zsidóság is az élete állandó része maradt: „Még, ha nem is akarnám, a bárhesz elhozza. Ez a végzetem. Nem tudom megtagadni vagy elhagyni, ez része lett az identitásomnak. Minden reggel boldogsággal tölt el a tudat, hogy a bárhesz ott van nekem. Amit hétközben sütök, azt szétosztom a barátaim, a szomszédaim között. Én hétközben nem eszem kenyeret, csak

sábát, a kidusnál.” Itt közbevetem, hogy az, hogy elkezdtem a bárheszt sütni és nem boltban venni, borzasztó rossz hatással volt a diétámra. Idán válasza szívmengető: „Tudod, a bárhesz – az oneg sábat, a szombati élvezet. Az életben minden a mértékről szól. A zsidóságban van egy kifejezés, midot. Ez mértékletességről szól, megtalálni a kö-

a bárhesz – az oneg sábat, a szombati élvezet. Az életben minden a mértékről szól.

zéputat. A kidusnál eszem a bárheszből egy-két, talán három szeletet, ha jólesik. De csak az oneg sábat, a szombati élvezet miatt.”

És hogy mit jelent a bárheszek hercegének maga a bárhesz? A válasz egyszerű: „Az életet. Szó szerint is él: megkel, kovászolódik, benne van az élet... és mi vagyunk. Mindannyiunknak különböző erősségeink vannak, és ha összejövünk, valami újat hozhatunk létre. Példa lehet előttrünk, hogy fogjunk össze és váljunk eggyé.”

Az életet folytatni kell!

IZRAEL OKTÓBER HETEDIKE UTÁN

G. T. beszámolója

Október 7-e óta sokan gondolkoznak azon, hogyan tudnának segíteni Izraelben, mivel lehetnének hasznára az ott élőknek. Egyre több szervezet igyekszik, hogy olyan programot állítson össze az érdeklődőknek, amivel meg tudják mutatni az elszenvedett veszteségeket és lehetőséget adnak a valódi segítő munkára. Ezeknek az utaknak nem titkolt célja, hogy a résztvevők valós és hiteles információt nyújthassanak hazatérve, amivel ellensúlyozni lehet a médiát és a közbeszédet sok helyen uraló Izrael-ellenességet.

Ehhez csatlakozott az Olah szervezet is, melynek célja az európai zsidó nők összehozása, aktivizálása és támogatása. Fontos magyar kapcsolatuk is van: az október 15-i budapesti konferenciájukat a háború kitörése miatt kellett lemondaniuk és bizonytalan időre elhalasztaniuk. Azonban még így távolról sem engedik el egymás kezét a pár év alatt szoros barátságokat kialakító szervezet tagjai. Zoom eseményeken és privát találkozók tartják egymással a kapcsolatot. Tavasszal pedig a szervezők meghirdették az első Olah missziót, amelynek keretében zsidó nők: újságírók, közösségi vezetők vagy más módon meghatározó személyiségek látogattak Izraelbe.

A programhoz az EMIH két munkatársa is csatlakozott, Erdős Judit rendezvényszervezés- és marketing-vezető, valamint Hidas Judit újságíró,

a Sólet az élethez podcast szerzője. Az út során ellátogattak Nir Oz kibucba, beszéltek áldozatok és katonák családtagjaival. A mezőgazdaság többszörös veszteséget szenvedett október 7-e óta: egyrészt a külföldi vendégmunkások hazatérése, másrészt a fiatal férfiak besorozása miatt, így az Olah misszió tagjai mezőgazdasági önkéntesként is dolgoztak.

Erdős Juditot és Hidas Juditot ennek a pár napnak az élményeiről és a saját reakcióikról kérdeztük.

Milyen céllal érkeztetek Izraelbe?

HIDAS JUDIT: Az Olah nevű zsidó női szervezet útjának a célja az volt, hogy megismertesse az Európából érkező zsidó nőket az október 7-i terroristamadás következményeivel, hogy hogyan élték meg az emberek, és a mai napig milyen hatással van az ott élőkre. Úgy mondanám, hogy nagyon

gazdag út volt: bár csak napot töltöttünk Izraelben, de rengeteg emberrel találkoztunk, sok mindent átéltünk és megértettünk.

Mennyiben volt ez más, mint a korábbi látogatások?

ERDŐS JUDIT: Nyáron voltam utoljára Izraelben, és első ránézésre mintha semmi nem változott volna. Purimkor érkeztünk, az utcán vidám tömeg táncolt, szórakozott. Nem érezkeltem szigorúbb biztonsági előírásokat, mint egyébként. Aztán az emberekkel beszélgetve megismertük a történeteiket. Szinte minden családot érintett október hetediké, közvetve vagy közvetlenül. Kapcsolódnak egy túlélőhöz vagy egy áldozathoz, ismernek valakit, akit elraboltak, vagy valakijük Gázában harcol. Tehát ez az esemény mindenkire hatással van. Egyrésztől eléggé

megtörttek az emberek, másrészt el-
képesztően egységesek abban, hogy
Izraelért, a biztonságukért mindany-
nyunknak harcolni kell.

Jártunk egy laktanyában, ahol a fi-
atal katonalányok tulajdonképp úgy
élnek, mint a legtöbb európai hu-
szonéves, csinosak, közösségi médi-
án posztolnak, táncolnak. Rettentő-
en félnek, mégsem kérdés számukra,
hogyha harcba kell menni, akkor
mennek és megvédik a hazájukat, ez
beléjük van nevelve.

Hogy zajlott a program?

H.J.: Első nap délen voltunk, a Gázai
övezet határánál, ahol a Nir Oz ki-
bucban az egyik túlélő mutatta ne-
künk végig a kibucot. Október 7-én
ez a település szenvedte el az egyik
legdurvább támadást. Az ő házukba
a csodával határos módon nem tör-
tek be a terroristák, de az anyósát
elhurcolták. Az itteniek közül sokan
abszolút nem voltak felkészülve egy
ilyen támadásra, fegyvert sem tudtak
használni. Utána átmentünk egy mo-
sávba, ami megúsza a támadást. Itt
elmondták, ahhoz hozzá voltak szok-
va, hogy itt-ott lehullik egy rakéta,
de fel sem merült bennük, hogy a vé-
delmi rendszert áttörve rájuk támad-
janak az otthonukban. Nir Ozból át
lehet látni a gázai oldalra, a kísé-
rőnk-től tudjuk, hogy az itt található me-
zőn játszottak is a gyerekeik.

Sok más emberrel találkoztunk,
ahogy Judit említette, beszélünk fi-
atal katonalányokkal. Jártunk egy Je-
huda-Somron menti farmon, ahol
a gazdának segítettünk a paradi-
csom-kacsolásban. Ellátogattunk a
Tel Avivtól nem messze fekvő Bnei
Brakba, ahol egy haredi nővel és férjé-
vel találkoztunk. A férfi a közösségük-
ben elsőként szerzett orvosi diplomát,
és most Gázában szolgált katonao-
vosként. Beszélünk olyanokkal is,
akiknek gyereket túszként tartják Gá-
zában, vagy elesett a háborúban.

Hogy tudátok ti feldolgozni mindazt, amit láttatok?

E.J.: Az út úgy volt összeállítva,
hogy a végén énekel, beszélgetések-
kel feldolgoztuk, feloldottuk az az-

nap látottakat. Erőt adott az embe-
rek bátorsága, és hogy minden okkal
történik, és mindemből próbálnak ta-
nulni.

H.J.: Azt láttuk, hogy az emberek
nagy energiát tesznek abba, hogy
jó színben lássák a dolgokat. Ebben
példamutatók. Magyarországon az
emberek sokkal kisebb dolgoktól
összeomlanak... Izraelben nem en-
gedhetik meg maguknak a félelmet,
ha csak erre koncentrálnának, nem
tudnának élni.

Az emberek félnek?

H.J.: Mi ezt nem érzékeltük. Azok
az emberek, akikkel találkoztunk,
inkább felfokozott érzelmi állapot-
ban voltak. Mindenben a jót, az elő-
re mutatót igyekeznek látni. Egyesek
úgy vélekednek, október 7-e figyel-
meztetés volt, hogy a zsidóknak job-
ban össze kellene tartani. Szerintük
a nemzeten belüli ellentétet kellene
felszámolni, enyhíteni a belső vitá-
kat, a közös értékekre alapozni. Az
utazócsoporthoz is vegyesen voltak
vallásos és nem vallásos tagok.

Hogyan jellemeznétek akkor az általá- nos hangulatot?

H.J.: Ahány ember, annyi válasz. Pu-
rimkor érkeztünk, ami egy vidám
ünnep. Móka, kacagás, jelmezek, ak-
kor is, ha ki tudja, mit hoz a holnap.
Akikkel mi találkoztunk, nagyon el-
kötelezettek, és amellet állnak, hogy
az életet folytatni kell, nem szabad
megrettenni a nehéz helyzetektől.
Beszélünk egy férfivel, aki sok fi-
atalt megmentett a Nova Fesztivá-
lon, és azóta is poszttraumás stressz-
szindrómával küzd.

E.J.: Ő egymaga háromszázötven fia-
talt mentett meg, mégis heti kétszer
jár terápiára, mert nem az van a fejé-
ben, mennyi életet mentett meg, ha-
nem hogy mennyit nem tudott.

Milyen volt szembesülni a hellyel?

E.J.: Más a televízióban nézni, és
más, egészen megrázó személyesen
találkozni az érintettekkel, hallani a
történeteket. Ahogy említettem, so-
kakkal beszélünk, akik közvetlenül
érintettek. Találkoztunk olyan édes-

anyával, akinek meghalt a gyereke,
olyanl is, akinek még mindig tús,
olyanl is, akinek a gyereke megme-
nekült, de az apósa még mindig tús,
a barátait megölték.

A közösségi élet ugyanúgy zajlik, mint eddig? Gondolok itt közösségi terekre, ahol a barátok találkoznak.

H.J.: Mindent megtesznek azért,
hogy az élet ugyanúgy menjen to-
vább, mint korábban. A Purim Je-
ruszálemben fantasztikus volt, a
történetek nem akadályozták az em-
berek az ünneplésben.

Biztonságos most ott lenni?

E.J.: Szerintem abszolút biztonságos.
Mi másfél kilométerre voltunk a gá-
zai határtól, nehéz volt megszokni,
hogy lőnek, ez távol volt tőlünk, de
a hangja félelmetes. Először összeréz-
zen az ember, de az izraeliek ezt meg-
szokták, és azt is tudják, hogy ha kell,
milyen óvóhelyre kell menni.

A családot sem féltett?

E.J.: Egyik gyerekünk Izraelben lakik,
úgyhogy lényegében minden nap ér-
tesülünk az ottani életről. Az elején
nagyon izgultunk, de mikor én ki-
mentem, egyáltalán nem féltem, tud-
tam, hogy mi vár rám.

Milyen hatással volt rátok az út?

H.J.: Számomra egy nagyon meghatá-
rozó út volt. Sokat lehet tanulni tő-
lük: mikor rossz dolgok történnek,
az ember ne kezdje el sajnálni magát.
Minden dolog eltörpül, mikor azt lá-
tod, hogy valaki a gyerekének elvesz-
tése után is talpon marad és erőt ad
másoknak. Nagyon tartalmas utazás
volt, és szeretnénk, ha minél többen
megtudnák, mit láttunk és milyen ta-
nulságokat lehet leszűrni mindebből.

E.J.: Számomra legmegrázóbbak
azok az esetek, ahol a gyerekek még
mindig túsok, mert ott hatalmas a
bizonytalanság, élnek-e még egyál-
talan. Egy hölgy pedig azt mondta,
számára az az ijesztő, amit Európáról
hall, például az antiszemitizmus. Ők
Izraelben meg tudják védeni magu-
kat, de vajon a diaszpórában élő zsi-
dókat ki fogja megmenteni?

A Báál Sém Tov nászajándéka

DÉNES ANNA *meséje*

Volt egyszer egy jómódú zsidó fogadós, aki két árvát – egy fiút és egy lányt – fogadott magához, hogy ellátás fejében nála szolgáljanak. Amikor elég idősek lettek, a fogadós úgy gondolta, hogy összeházasodhatnának. Az árvák elfogadták a javaslatot, a fogadós pedig pénzt adott nekik, hogy megvegyék mindazt, amire szükségük van.

A jegyespár el is indult, hogy megvegyék a legfontosabb dolgokat. Amikor a városba értek, hatalmas felbolydulás fogadta őket: egy szegény zsidó család nem tudta kifizetni a földesúrnak a tartozását, ezért tömlöcbe zárják őket, hacsak délutánig valaki ki nem fizeti a tartozásukat. A jószívű pár gondolkodás nélkül átadta a családnak minden pénzüket. Az összeg éppen elegendő volt ahhoz, hogy kiváltsák magukat, a két árva azonban dolgvégezetlenül tért vissza a fogadóba.

Amikor megérkeztek, látta a fogadós, hogy nem vettek semmit, ám jót cselekedtek a pénzzel. Ezért aztán újabb összeget adott nekik és a környékbeli zsidókat mind meghívták a nagy eseményre.

Amikor eljött az esküvő napja, váratlanul egy szekér állt meg a fogadó előtt. A kocsiról egy csoport szakállas-pajeszos zsidó kászálódott le, a Báál Sém Tov tanítványai. Végül maga a mester is leszállt, és a vőlegény elé állt: „A nagybátyád vagyok” – mondta. „Hallottam, hogy ma van az esküvőd napja, és azért jöttem, hogy megörvendeztesselek”. Utána az egyik tanítványa következett: „A menyasszony nagybátyja vagyok” – jelentette ki. A következő a vőlegény unokatestvére volt, utána pedig a menyasszony unokaöccse... A vőlegény csak úgy kapkodta a fejét az ismeretlenek láttán, akik most mind eljöttek, hogy megörvendeztessék az ifjú párt.

Csodálatos esküvő volt! A Báál Sém Tov és tanítványai mesterien értettek az újdonsült házások megör-

vendeztetéséhez, átszellemülten énekeltek és táncoltak késő estig. Amikor a ceremóniamester – ahogy akkoriban szokás volt – bejelentette az ajándékokat, megkérdezte a Báál Sém Tovot is, hogy mit hozott magával. „A földesúr egyik faluját adom nekik” – mondta, és megnevezte a falut. Az emberek nevetni kezdtek, és biztosak voltak abban, hogy a mester csak tréfálgozik, hogy ezzel is megnevettesse a fiatalokat.

Hanem a tanítványok sorban egymás után szólásra emelkedtek, az egyik a földesúr malmát, a másik a falu határában kanyargó folyót, a harmadik a közelben húzódó erdőt adta nekik. A vendégek hasukat fogták, úgy kacagtak, de a tanítványok láthatólag komolyan gondolták az ajándékozás dolgát.

Eltelt néhány hét. A fogadós azt javasolta az ifjú párnak, hogy nyissanak egy saját fogadót az egyik közeli faluban, ő állja a költségeket. Így is lett. Nem sokkal ezután, egy jeges téli éjszakán kopogtattak a fiatal pár házának ajtaján. Ajtó nyitottak, és meglepetésükre a földesúr egyik szolgálja állt az ajtónyílásban. „Vadászni voltam a földesúr egyetlen fiával, árokba borult a kocsijával, sehogy se tud-

kikászálódni. Láttam az ablakból kiszűrődő fényt, gyorsan idefutottam, és remélem, hogy segítetek nekem megmenteni az uraság imádott fiát!” – hadarta.

A fiatal férj nem tétovázott, már indult is ki a jeges hóesésbe, hogy megmentse a fiút. Hamarosan az otthonába vezette az átfagyott fiatalembert, forró teát, száraz ruhát és meleg ágyat adott neki. Másnap reggel a fiú és a szolga hazatért. Óriási volt az öröm, amikor megérkeztek! Orvost hívtak, ágyba dugták az alaposan meghűlt úrfiát, és amikor teljesen felgyógyult, hatalmas lakomát rendeztek a tiszteletére. A földesúr mindenkit meghívott, akit csak tudott, a fiatal fogadós, az egykori árva szolgáló pedig főhelyet kapott. A földesúr felállt, és bejelentette, hogy szeretné megajándékozni fia megmentőjét. Először is nekiadja a falut! És a malmot. Az erdőt és a folyót. A vendégek követték a példáját, drágaságokat, ékszereket adtak a díszvendégnek, míg végül minden, amit a Báál Sém Tov

és tanítványai neki ígértek az esküvőjén, valóban az övé lett.

Ez lett a jutalmuk azért, mert megmentették bajba jutott zsidó testvéreiket a tömlöcből!

SEVÁ BRÁCHOT:

mi kerül a lakodalmi asztalra hét napon át?

DÉNES ANNA írása

FOTÓ: JUHÁSZ VALI

Hétnapos dínomdánom

Egy zsidó esküvőt követően még hat napon át folytatódik a mulatság. Ezeket az ünnepeket úgy nevezik: *sevá bráchat* (héberül שבוע ברכות), hét áldás, mivel ezeken a napokon az ifjú pár tiszteletére hét áldás hangzik el a megörvendtetésükre rendezett lakomákat követő bencsolásban, vagyis az étkezés utáni áldásban. Ezeket a lakomákat többnyire családtagok vagy barátok rendezik a pár számára. Formájuk kötetlen, lehet jókedvű kerti grillezés ugyanúgy, mint többfogásos, díszes, formális vacsora.

Az esküvő hét napon át tartó ünneplésének szokását Mózes vezette be, de a hagyomány egészen Jáákov ősapáig visszavezethető, hiszen ő volt az, aki a Leával, majd a Ráchellel kötött házasságát hét napon át ünnepelte, ahogyan a Tórában olvassuk (1Mózes 29:27-28.)

„És mondta Láván: ...Töltsd ki ennek a hetét és odaadjuk neked amazt is, a szolgálatért, mellyel majd szolgálsz nálam még másik hét évig. És Jáákov úgy tett...”

Ahhoz, hogy el lehessen mondani a hét áldást, a következő feltételeknek kell teljesülnie:

- ▶ a lakomát az esküvőt követő hét napon belül kerül tartják
- ▶ a pár valamelyik tagjának ez az első házassága
- ▶ jelen van legalább tíz felnőtt (13 éves vagy annál idősebb) zsidó férfi

- ▶ esznek kenyeret is, hogy el lehessen mondani az asztali áldást (birkát hámazon)
- ▶ jelen van egy „új arc”, valaki, aki nem volt jelen sem az esküvőn, sem a pár tiszteletére rendezett korábbi *sevá bráchatok* egyikén sem.

Bár nem kötelező *sevá bráchatot* tartani, jó, ha sor kerül rá, amennyiben ez nem jelent túlzottan nagy anyagi vagy más jellegű terhet. Nincs szükség hatalmas lakomára, egy egyszerű, jókedvű baráti étkezés is megteszi, amennyiben a fenti kritériumok teljesülnek.

Mikor lehet *sevá bráchatot* tartani?

A *sevá bráchatot* hét napon keresztül tartják az esküvő napjától számítva. Ha például szerda délután került sor az esküvőre (még akkor is, ha az ünnepség és a lakoma az est beállta után is tartott, vagyis a zsidó törvények szempontjából már elkezdődött a következő nap), a következő héten kedden, napszállta előtt kell megtartani az utolsó *sevá bráchatot*. Ha legalább a pár egyik tagjának ez az első házassága, hét napon át tartják ezeket az ünnepeket. Amennyiben mindkettőjüknek ez a második házassága, csak az esküvőn hangzik el a hét áldás.

A *sevá bráchat* matematikája

Mint más közösségi imánál, itt is fontos, hogy jelen legyen legalább tíz felnőtt zsidó férfi, vagyis egy *minján*. A tíz emberbe az újdonsült férj is beleszámít. Ebből a tíz emberből legalább hétnek kenyeret is kell ennie, a mara-

dék háromnak pedig legalább innia vagy ennie kell valamit, ami után utóáldást kell mondani, hogy elmondhassák együtt az asztali áldást, melyben a hét áldás is szerepel. A friss férj és feleség is kezét mos és eszik legalább egy kevés kenyeret, hogy el lehessen mondani a *sevá bráchetot*. (Amennyiben ez egészségügyi okok miatt nem lehetséges, beszéljenek egy hozzáértő rabbival.)

Az áldások elmondásához az is szükséges, hogy legyen egy „új arc” (*pánim chádásot*), aki nem vett részt sem az esküvőn, sem egy korábbi, az adott pár tiszteletére rendezett *sevá brácheton*. Szombaton az első két étkezésnél, illetve az ünnepnap lakomákon erre nincs szükség, hiszen a szombat és az ünnep tekinthető „új arcnak”. Amennyiben sikerül olyan vendéget találni, aki különös örömet okoz a friss házásoknak, akkor az az ideális, ha ilyet hívnak meg új arc gyanánt, ám praktikusán bárki lehet, aki beleszámít a minjenbe. Az általánosan elfogadott szokás,

BURGONYÁS KENYÉR

Párve, tojásmentes

Hozzávalók: 3 krumpli; 50 g élesztő; 4 pohár liszt; ½ kk őrlt kömény; 2 kk. só; 2 ek. olívaolaj, vagy más növényi olaj

A krumplit meghámozzuk, felkockázzuk, és enyhén sós vízben nagyon puhára főzzük. Leszűrjük és lehűtjük, a főzővizet félretesszük. A krumplit átpasszírozzuk. ¾ pohárnyi langyos főzővízbe belemorzsoljuk az élesztőt, majd a keverékkel felhígítjuk az áttört krumplit és hozzáadjuk az olajat is. A lisztet, a sót és a köménymagot nagy tálba tesszük, a nedves hozzávalókat a száraz alkotóelemek közepébe nyomott mélyedésbe öntjük, majd alaposan összedolgozzuk és megdagasztjuk. Letakarva, kiolajozott tálban egy órán át kelesztjük, majd óvatosan átdolgozzuk a tésztát, és újabb fél órán át kelesztjük. Ezután kerekded, vagy hosszúkás formájú cipót formálunk, tetejét néhányszor bevágjuk. Ízlés szerint sütés előtt megszórhatjuk szezámaggal, köménnyel, vagy más magokkal, illetve meghinthetjük egy kis liszttel, hogy rusztikusabb hatást kölcsönözzünk neki. Előmelegített sütőben, 180 fokon, 30-35 perc alatt készre sütjük.

CEVICHE – perui halsaláta

párve, tojás- és gluténmentes

Hozzávalók: 500 gramm nagyon friss lazacfilé, bőre nélkül; 1 puha, de felkockázható avokádó; ½ kk. só; chillipaprika-pehely, ízlés szerint; 4-5 citrom leve; 1 gránátalma; friss petrezselyem, vagy koriander a díszítéshez

Egy tálban összekeverjük a citromlét a chillipaprikával és a sóval, majd hozzáadjuk a kis kockákra vágott halat és avokádót. 3-4 órán át pihentetjük letakarva, hűtőben, időnként megkeverjük. Tálalás előtt megszórjuk gránátalmával és apróra vágott zöldfűszerrel.

hogy egy új embert hívnak meg, szfárádi körökben gyakori, hogy kettőt. Aki részt vett magán az esküvőn, a chupá szertartáson, de a lakomán és a táncon már nem, az lehet új ember. Az új arcnak nem kell az egész étkezésem ott lennie, de fontos, hogy legkésőbb a desszertig megérkezzen.

Szentség az örömben

Mint minden zsidó közösségi esemény, a *sevá bráchet* során is remek alkalom arra, hogy a résztvevők közül akár többen is rövid tóramagyarázatot tartsanak és megáldják az ifjú párt. Az emelkedett hangulatban gyakran énekszó kíséri az étkezést.

Amellett, hogy kenyérral kezdik meg a lakomát, bármit fel lehet szolgálni. Az étkezés lehet tejes vagy húsos is, bár vannak olyan vélemények, hogy – akárcsak más ünnepi események alkalmával – a húsos preferálandó. Akár vegyesen ülnek az asztaloknál, akár elkülönítik a nőket és a férfiakat, szokás, hogy az újdonsült pár tagjai ugyanabban a helyiségben legyenek a hét áldás elhangzása idején.

Az asztali áldás előtt megtöltenek két serleget borral. Az egyik az áldást vezető személyé lesz, a másik a hét áldáshoz kell. Az áldást vezető imára hívja a többi résztvevőt. Miután elmondták az asztali áldást, hat embert kérnek fel az áldások felolvasására. Áldás közben a kezükben tartják a boros serleget. Végül a szertartást vezető férfi elmondja a borra mondott *boré pri hágáfen* áldást, iszik, majd összekeverik a két serleg tartalmát, és az egyikből a vőlegény, a másikkól a menyasszony iszik. Egyes közösségekben minden jelenlévő iszik a borból. Természetesen nem maradhatnak el a mázál tov jókívánások sem.

A zsidó esküvő dramaturgiája

LEAH KIGEL írása

Egy fiatal nő egész életében az esküvője napjáról álmodik. Továbbá arról a fehér ruháról, amelyet viselve hercegnőnek fogja érezni magát. Amint elkezd elképzelni magát a ruhában, máris a csokrán tűnődik, illetve azon, hogy mit viselnek a mellette álló nők, milyen a zene és maga a terem, amelyben áll. Vajon sikerül majd hatást gyakorolnia a tömegre az általa megrendezett jelenet szépségével? Emlékezni fognak az esküvőjére?

FOTÓ: MOR SEBAN

Ezek a kérdések foglalkoztatják a fiatal nőt. Fontos megjegyezni, hogy miközben a szent esemény megkomponálásával foglalkozik, nagyon keveset gondol a férfirra, akihez feleségül fog menni. Ez nem azt jelenti, hogy nem gondolkodik gyakorta a házasságon. Éppen ellenkezőleg, mélyen átérzi, milyen jelentőségteljes dolog két ember házasságban való egyesülése. Ennek ellenére ezt a két gondolatmenetet, az esküvőjéről és a házasságáról szólót, gondosan elkülöníti egymástól.

Már jóval a férjével való találkozás előtt pontosan tudja, hogy az milyen fogadalmat fog felolvasni neki a vendégek előtt, ahogyan azt is, milyen színű lesz az öltönye, amelyet eközben viselni fog. A vőlegény szerepe már meg van írva. Neki már csak annyi a dolga, hogy kövesse a forgatókönyvet.

Bár ő a szenvedélyes, a legkisebb részletekre is odafigyelő rendező szerepét játssza, a menyasszonyra is előre meghatározott szerep vár. Akárcsak az esküvő kezdeményezőjének és a pár családjának, a koszorúslányoknak és a vőfélyeknek, a zenekarnak, sőt a vendégeknek is.

Az esküvő egy színdarab, amely felvonásokra, jelenetekre és szereplőkre van felosztva. Egy megrendezett

drámai mű, amelynek célja, hogy bemutassa két ember összekapcsolódását, és előre meghatározott rituálék sorozatán keresztül megismertesse őket mint párt a közösséggel.

Hogyan lehet egy ilyen konkrét és személyes eseményt ennyire megrendezett és általános módon lebonyolítani? Miért kell a színpadiasságra támaszkodni, hogy elérjük a kívánt hatást egy esküvői szertartásnál? Mi a kívánt hatás? Az ember azt gondolná, hogy egy olyan esemény, amelynek középpontjában két ember egyesülése áll, arra összpontosít, hogy a karakterek egyéniségét tükrözze.

Miért van az, hogy ragaszkodunk ahhoz, hogy színleljünk, kiöltözzünk és bolondot csináljunk magunkból a táncparketten?

Meg vagyok győződve arról, hogy az esküvők színházi felépítésének nagyon is tudatos oka van. Az esküvő színpadra állításának ez a drámai megközelítése biztosítja a hitelesség elérését, és nem valamiféle kompromiszumot jelent.

Idén az a megtiszteltetés ért, hogy koszorúslány lehettem Cháná barátom júniusi zsidó esküvőjén.

Minden olyan pillanatot, amelyet nem a vele szembeni kötelességeimnek szenteltem, azzal töltöttem, hogy az eseményt a színjátszás szempontjai alapján elemeztem.

A zsidó ortodox esküvő egyedülálló jellege

Cháná egy fiatal magyar lubavicsi haszid nő, aki New Yorkba költözött, hogy zsidó tanulmányaira összpontosítson, pszichológia szakon kezdje el az alapképzést, és belépjen a *siduch* néven ismert ortodox házasságközvetítő rendszerbe. Chánával akkor találkoztam, amikor még egyedülálló volt, és bár gyakran beszélünk arról, hogy szeretne megházasodni, nagyon meglepődtem, amikor meghívást kaptam az eljegyzési partijára. Csupán két hónappal korábban hívott fel, hogy tájékoztasson, hogy még mindig „egyedülálló és keresi a párját”. Ez a párválasztási időkeret nem ismeretlen ortodox körökben, de mégis olyan fejlemény, amely felől érdemes érdeklődni. Mi volt az eljegyzés indítéka? Bizonyára nem kizárólag az a férfi iránt érzett, szerelmnek még nem nevezhető érzelmei.

Miután kifejeztem Chánának megdöbbenésemet és aggodalmaimat, maradéktalan csodálattal és a házassága sikerébe vetett teljes bizalommal hagytam ott a beszélgetést.

Ellentétben azzal, amit feltételeztem, Cháná elkötelezettsége nemcsak a vőlegénye, hanem a házasság mellett is szól.

Célja az volt, hogy valódi kapcsolatot teremtsen, amely otthont teremt. Amint megtalálta a megfelelő partnert, sietett bebiztosítani a terveit. Ezért az esküvője középpontjában nem a menyasszony és a vőlegény, hanem a házasság állt. A tökéletes ruha és terem megtalálása nem volt számára elsődleges, sokkal inkább egy lényegretörő és tartalmas szertartást kívánt megkomponálni.

Az előadás tere

Az esküvő színházi elemei végtelenek; kezdve a forgatókönyvvel, amelyet követni kell ahhoz, hogy az epizódot esküvőnek lehessen nevezni. A menyasszony és a vőlegény olyan szerepek, amelyekre fel kell készülni. A résztvevők jelmezt viselnek, legyen az formális öltözet, haszid viselet vagy a fehér menyasszonyi ruha.

Josette Féral's a teatralitásról szóló esszéjében amellel érvel, hogy a teatralitás fogalma túlmutat magán a színházon.¹ A teatralitás nem korlátozódik a színpadra, hanem a mindennapi emberi életben is megtalálható.

A színpadi lét a nézés és a megmutatkozás folyamata. A színházi esemény egy virtuális teret hoz létre, amely az előadót és a nézőt az ittlétből a „máshová” viszi. Féral esszéjében azt tárgyalja, hogy a szimbólumok, gesztusok és más drámai elemek miként használatosak az egyének között a jelentés közvetítésére és a közös élmény megteremtésére.

Ez a virtuális tér az esküvő teljes időtartama alatt meghatározó, de a központi ceremónia alatt gyakorolja a legnagyobb hatást a résztvevőkre.

A pár és a vendégek átalakulása

Victor Turner „Liminality and Communitas”²² című antropológiai művében azt tárgyalja, hogy a címbe szereplő két fogalom hogyan ábrázolja az átalakulás és a kollektív tapasztalat

pillanatait, amelyeket a rituálék és az átmenet rítusai hoznak létre.

Turner a liminalitást olyan átmeneti állapotként írja le, amelyet az egyének vagy csoportok bizonyos rituálék, szertartások vagy életesemények során tapasztalnak meg. Amikor valaki keresztülhalad egy átmenet rítusán, a kétértelműség érzékeny állapotában van, amelyben már továbblépett korábbi identitásából, de még nem lépett be az új szerepébe. Ebben az átmeneti fázisban az emberek gyakran tapasztalják az új lehetőségekre való nyitottság érzését.

Ideális esetben egy zsidó esküvőn minden résztvevő belép egy liminális fázisba. A menyasszony és a vőlegény kilépett korábbi, egymásnak eljegyzett, egyedülálló személyiségeiből, és azon van, hogy új identitássá váljon, amely egyetlen egységet alkot: házaspárrá. Többé nem maradéktalanul azonosak egyéni énjükkel, azonban még nem tartoznak teljesen egymáshoz sem.

A communitas egy határállapot terméke. Intenzív közösségi érzést jelent, amely a köztes állapotban lévő egyének között alakul ki. A strukturált és hierarchikus társadalmi szerepekkel ellentétben a communitast az egyenlőség és a közös tapasztalat érzése jellemzi. Gyakran magában foglalja az egység és az összetartozás érzését, amely túllép a társadalmi megosztottságon. Az esküvő vendégei meghívást kapnak, hogy tanúi legyenek két lélek átmenetének, amint eggyé olvadnak, ami egy liminális jelenség.

Ennek eredményeképpen bekerülnek az esemény második szakaszába, ami összeköti őket a communitas varázslatával.

A Talmud *Kötubot* traktátusa egyik történetében Ráv Smuél bár Ráv Jichák amoraita bölcs három mirtuszággal zsonglörködve táncolt egy menyasszony előtt. Ezt látva Zeirá rabbi így panaszkodott: „Az öreg megaláz minket!”. Vagyis vad viselkedésével aláássa a tóratudósok méltóságát. Amikor azonban Ráv Smuél bár Ráv Jichák meghalt, egy misztikus tűzoszlop jelent meg, amely elválasztotta őt a többi talmudi bölcstől. Erre Zeirá rabbi erre rögvést visszavonta kritikáját, mondván: „A tiszteletre méltó bölcsnek jó szolgálatot tett az ágacska” (sot, „a mirtuszággacska, amivel az esküvőkön táncolt” – Rási). Egyesek úgy emlékeznek, Zeirá rabbi így fogalmazott: „A tiszteletre méltó bölcsnek jó szolgálatot tett a bolondsága” (stut, „mert úgy pojacáskodott, mint valami bolond” – Rási)³.

Turner esszéjében „Misztikus veszélyek és a gyengék hatalma” címmel található egy bekezdés, amelyben amellel érvel, hogy azok az egyének, akik azért gyengék, mert nem meghatározott szerepet játszanak a társadalomban, valójában erős pozícióban vannak. Az esszé a Bolond archetípusát tárgyalja, aki marginális, mégis befolyásos. A Talmud arra bátorítja az esküvői vendégeket, hogy viselkedjenek bolondként, vagyis ássák alá a tiszteletreméltó viselkedésüket, hogy hangsúlyozzák az egyesülés misztikus abszurditását, amint azt Ráv Smuél bár Ráv Jichák bemutatja.

Archívum és repertoár – A ketubá és a chupá

Az esküvői esemény bekövetkezése nem annyira fontos, mint annak rögzítése. Diana Taylor „The Archive and the

Repertoire”⁴ című írásában az esszé címében említett kétféle felvételtől beszél.

Az első fajta rögzítés, az archívum, a dokumentáció révén marad fenn. Ez a tudás tárolása. A *ketubá* (házasságlevél) a szertartás archiváló eleme, egy hivatalos házassági előszerződés, amelyet az esküvő kezdetén két férfi tanúnak alá kell írnia. A *chupá* (esküvői baldachin) és a házasságkötés eseményét tartja nyilván. Ezek a tanúk a zsidó esküvő legfontosabb résztvevői, kivéve a menyasszonyt, a vőlegényt és az esküvőt levezető rabbit. Az archívum, itt a *ketubá* érvényessége a tanúkon nyugszik.

A SZERZŐ TESTVÉRE SEGÍTSÉGÉVEL KÉSZÜLÖDIK AZ ESKÜVŐRE

Az esküvő másik archiválási eleme a fotós által készített fényképek. A történelemben az információk megőrzését a hatalmon lévők cenzúrázzák. Így egy esküvőn is a dokumentáció a menyasszony és a vőlegény által jóváhagyott fényképekből áll.

A repertoár, a második, alternatív dokumentációs mód a performatív felvétel. Egy zsidó esküvőn ennek a fogalomnak a legkiemelkedőbb rituáléja a *chupá*. Ez egy olyan szertartás, amely különböző szimbolikus cselekvésekből és gesztusokból álló élő performanszot foglal magában. Ilyen például a *ketubá* felolvasása, a vőlegény nyilatkozata és a gyűrű felhúzása a menyasszony ujjára, a bor megáldása és megívása, valamint a jeruzsálemi Szentély lerombolásának emlékére történő pohártörés.

Teljesítmény a mindennapi életben

Az esküvői társaság tagjaként a saját koszorúslányi teljesítményemmel foglalkoztam, amely színházi szempontból is vizsgálható.

Erving Goffman „The Presentation of Self in Everyday Life”⁵ című művében a következőképpen határozza meg a teljesítményt: „A «teljesítmény» kifejezést egy egyén minden olyan tevékenységére használtuk, amely egy olyan időszakban történik, amelyet a megfigyelők egy adott csoportja előtt való folyamatos jelenléte jellemez, és amely valamilyen módon hatással van a megfigyelőkre.”

Goffman különbséget tesz a „színpad előtt” és a „színpad mögött” mutatott személyes teljesítmény között. A nyilvános

szerepem felépítése akkor kezdődött, amikor kiválasztottam a ruhámat az alkalomra. A menyasszony kifejezett elvárása az volt, hogy mentazöld színű legyen, a hallgatóságos elvárás pedig az, hogy formális, szép és szerény. Olyan ruhát kerestem, amiben úgy nézek ki, mint egy „haszid koszorúslány”.

Az első cselekedetem, hogy a nekem szánt karakterbe kerüljek, a sminkem felvitele volt, amelynek elvárt stílusa nőies és ártatlan volt, hogy kifejezze a koszorúslányi mivoltom. Elvárták, hogy olyan kecsességgel viselkedjek, amely a menyasszonyét tükrözi.

Az alakításom, legyen bármennyire is elkötelezett, csupán mellékszerep volt. A közösség azonban komoly elvárásokat támaszt a párral szemben: a menyasszony legyen szép és tiszta, a vőlegény izgatott és szerelmes. Ha a közönség hiányt érez ezek bármelyikében, akkor hazafelé menet, az esküvő elemzése során, a tulajdonképpeni közönségkritikában foglalkoznak ezzel. Cháná minden várakozásomat felülmúlta, nemcsak csillogó menyasszony volt, hanem szentséggel teli, figyelmes és jelenlévő.

Szerepeink sűrűjében alig ismertük meg egymást. Ott voltam Cháná esküvőjén, de a nő, akit néztem, ahogy rituálét rituálé után végzett, nem az én Chánám volt, az a Cháná, akit ismerek és szeretek. Ő addig viselte a nyilvános arcát, amíg „a színpad előtt” volt. Az egyetlen szünet a szerepünkben csak később adódott az este folyamán, amikor a koszorúslányait a fürdőszobába hívta, ami egyfajta backstage-ünkként szolgált. Ahogy lazított a testtartásán, és beszámolt néhány kínos találkozásról, amit a vendégeivel élt át, visszazökkent önmagába. Ám hamar visszatértünk a saját szerepünkhöz.

Az esküvők nem csupán személyes mérföldkövek, hanem kulturális és társadalmi produkciók, amelyek jelentése és jelentősége tekintélyes. A házasság fogalma önmagában is hamisítatlan színházi fogalom. Kettő egybeolvad, így még a legunalmasabb esküvő is átformáló esemény, amely magában foglalja a fogadalomakat, a jegyzőkönyvet és a közönséget. A teátrális elemek szerves szerepet játszanak abban, hogy tükrözzék az esemény nagyságát. Egy ilyen jelentős rítust nem előadászerű módon lebonyolítani egyensúlytalanságot tükrözne.

A háláchikus (ortodox) zsidóság nagyon érzékeny arra a magányra, amelyet a menyasszony és a vőlegény az egyensúlyhiány miatt érezhet. Egy ilyen életet megváltoztató dologon keresztül menni anélkül, hogy az emberek tudomásul vennék az átalakulást, és részesei lennének annak, elkésztően elszigetelő lehet. Ezért van egy *micva* (parancsolat), hogy az ideges menyasszonyt és vőlegényt szórakoztassuk és felvidítsuk az esküvőjük napján.

Az esküvő színházi jellege és a színházi lebonyolítás nem kizárólag a zsidó gyakorlatra jellemző. Még a világi esküvőkön is nélkülözhetetlen az előadáshoz a színháziasság és a közösség támogatása. Ezen a bizonyos esküvőn azonban megdöbbentett az a tudatos törekvés, hogy drámai hangulatot mutassanak, demonstrálva az Örökkévaló megértő figyelmét a népe felé.

¹ Josette Féral: „Színháziasság: A színházi nyelv sajátosságai”, *SubStance* 31, 2/3. sz. (2002): 94-108. o.; ² Victor Turner: „Köztes állapot és közösségi érzés”, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (Chicago: Alline Publishing, 1969), 94-113, 125-30. oldalak; ³ Babilóniai Talmud, *Kötubot* 17a;

⁴ Diana Taylor: „Az archívum és a repertoár”, Durham, *Duke UP* (2003) pp. 16-33.; ⁵ Erving Goffman: „Az én bemutatása a mindennapi életben”, *University of Edinburgh Press* (1956).

OLAJÁG
OTTHONOK

IDŐSOTTHON

máskéént!

Alkotunk és
kibontakozunk

Önnek mit jelent
a színvonalas időskor?

- Új életcélokat?
- Szabadságot?
- Önmegvalósítást?
- Társaságot?

Várjuk az
Olajág Otthonokban!

06 1 510 00 18
olajagotthonok.hu

 @olajag-otthonok
 olajagotthonok

JMC

jewish **masterclass**

augusztus 26. — szeptember 6.

JUDAIZMUS
FELSŐFOKON

